

УДК 378.091.212(=163.41)(73)"1919/1924"(093.2)
378.014.5(497.1:73)"1919/1924"(093.2)

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2020.1.djik.67-105>

Оригинални научни рад

Примљен: 2. 9. 2019.

Прихваћен: 26. 11. 2019.

Весна БИКАНОВИЋ

Институт за новију историју Србије, Београд
vesnad286@gmail.com

Улог за будућност – школовање српских студената у Америци 1919–1924.*

АПСТРАКТ: Рад прати школовање групе српских студената у Америци непосредно после окончања Првог светског рата које је остварено захваљујући ангажовању америчке докторке Розалије С. Мортон. Напори у реализацији просветне сарадње, искуство и резултати школовања у Америци, перцепција улоге појединца у процесу модернизације државе порекла, лични ангажман, као и отвореност српског и југословенског друштва за утицаје са стране предмет су анализе.

Кључне речи: Розалија С. Мортон, српски студенти, амерички колеџ/универзитет, Међународни српски образовни комитет, Сједињене Америчке Државе, Куба, Србија, Краљевина СХС

Током Првог светског рата Србија се суочила са великим губицима, људским жртвама, материјалним разарањем. У овим годинама искушења, поред подршке ратних савезника, помоћ српској војсци и народу стизала је и од многобројних хуманитарних мисија. Личним ангажманом посвећених лекара, медицинског особља, достављањем

---

* Чланак је резултат рада на пројекту *Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници* (N°47027) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

хране, лекова, пружањем медицинске неге, бар делимично су умањене тегобе ратних година.¹

Крај рата Србија је дочекала као победница, али и као земља у којој су последице ратних година биле јасно видљиве. Огромни људски губици, разорени градови и села, уништена инфраструктура постају реалност са којом се улазило у године сложене државне трансформације.² Стога је завршетак ратних сукоба истовремено био и почетак обнове и подизања земље. Да ће и у овом процесу бити потребна и пожељна помоћ са стране, могло је бити јас-

-
- 1 О хуманитарним мисијама током Првог светског рата опширније: Вукашин Антић и др., „Стране војне и добротворне мисије у Србији 1914–1915. године“, *Српски војни санитар 1914–1915. године* (Београд: Министарство одбране, Управа за војно здравство, Академија медицинских наука Српског лекарског друштва, 2010), 265–306; Slavica Popović Filipović, *Iz postojbine javora: kanadsko-britanska medicinska i humanitarna pomoć Srbiji u Prvom svetskom ratu*, (Београд: Srpsko lekarsko društvo, 2013); Nataša Marković, *Ledi Pedžet i njeni Srbi*, (Београд: Plavi jahač group, 2015); Славица Поповић Филиповић, *Елси Инглис, српска мајка из Шкотске: др Елси Мод Инглис (1864–1917), лекарка, хирург, борац за женска права, оснивач и руководилац Болница шкотских жена*, (Ваљево: Међуопштински историјски архив Ваљево, 2017); Марија Шћекић Марковић, *Етел Роуз Банкарт: у Србији и са Србима у Првом светском рату и у послератном периоду*, (Лозница: Центар за културу „Вук Караџић“, 2019). О америчком хуманитарном ангажовању видети: Убавка Остојић Фејић, *Сједињене Америчке Државе и Србија 1914–1918*, (Београд: ИСИ, 1994), 60–78, 99–113; Убавка Остојић Фејић, „Америчка хуманитарна делатност у Србији током Првог светског рата“, *Историјски часопис*, орган Историјског института САНУ, књ. 39 (1992), 199–206; Biljana Vučetić, *Sestras Americana - američke medicinske sestre u Srbiji u I svetskom ratu*, *Istorijski časopis* 67 (2018), 339–355; Biljana Vučetić, „Warm Neutrality: Some Aspects of American Humanitarian Work in Serbia 1914–1916“, *Al fonte: La Grande Guerra fra interventismo cronaca e soccorso*, (Roma, 2018), 101–122; Нада Петровић, „Америчка елита за Србију у Великом рату“, *Зборник радова са међународног саветовања – Елите у Великом рату, Нови Сад, 27–28. октобар 2016*, (Нови Сад: Архив Војводине, 2017), 205–219. Исцрпну библиографију о односима Србије и САД-а у Првом светском рату дала је Биљана Вучетић у: Biljana Vučetić, „Srpsko-američki odnosi u Prvom svetskom ratu kroz prizmu srpske istoriografije“, *Sjedinjene Američke Države u društvenim i humanističkim naukama u Srbiji*, zbornik radova, ur. Vesna Aleksić, Radina Vučetić, (Београд: Institut ekonomskih nauka, Filozofski fakultet, 2019), 27–40.
- 2 Мира Радојевић, *Српски народ и југословенска краљевина 1918–1941*, Први том: Од југословенске идеје до југословенске државе, (Београд: Српска књижевна задруга, 2019), 248–253. О последицама ратних година видети и: *Страдање српског народа у Србији: 1914–1918: Документа*, прир. Слађана Бојковић, Милоје Пршић, (Београд: Историјски музеј Србије, Стручна књига, 2000); Јелена Атаноновић, Бранко Јаначковић, *Слике из живота под окупацијом: живот и страдање становништва југа Србије у Великом рату*, (Врање: Историјски архив „31. јануар“, 2018).

но и површним увидом у стање у којем се српска држава налазила. Такву потребу учавала је америчка докторка Розалија С. Мортон (Rosalie Slaughter Morton)³ једна од учесница савезничких хуманитарних мисија. Непосредно после рата она је закључила: „Проблеми обнове били су можда најтежи у Србији него у било којој другој земљи.“⁴ Износећи утиске о Србији такође је приметила: „поље образовања – тако важно за њену обнову – уништено је попут разореног бојишта“.⁵ Наиме, ратна разарања нису заобилазила ни просветне ни културне институције, укључујући и Београдски универзитет а то је у великој мери одузимало Србији перспективу брзог и квалитетног опоравка заснованог на образовању. Управо на овом пољу америчка докторка, која је и после окончања рата наставила са хуманитарним радом, видела је стварну могућност пружања помоћи српском народу.⁶ Достављање хране, одеће, медицинске опреме били су значајни за превазилажење непосредних последица рата, али је

3 Розалија С. Мортон (Rosalie Slaughter Morton, 1876–1968) пореклом из добростојеће и угледне породице из Вирџиније, дипломирала је на Womens Medical College of Pennsylvania. Била је ангажована на Њујоршкој поликлиници и именована, као прва жена у Њујорку, на место професора гинекологије. Била је ангажована и на хируршкој клиници медицинског колеџа на Универзитету Колумбија. Као чланица American Medical Association учествовала је у раду на здравственом просвећивању жена. Током Првог светског рата била је ангажована у француској војној болници на Солунском фронту 1916. Као специјални комесар Америчког Црвеног крста организовала је достављање хуманитарне помоћи српској војсци. Била је на челу организације Womens National Association. После рата организовала је и водила Virginia Hospital Fond који је учествовао у опремању две болнице и кампа за децу оболелу од туберкулозе у Краљевини СХС. Rosalie Slaughter Morton, *A Woman Surgeon. The Life and Work of Rosalie Slaughter Morton*, (New York: Frederick A. Stokes Company, 1937); Herbert Hoover Presidential Library and Museum, Manuscript Collections, Rosalie Slaughter Morton Papers, datum pristupa 30. 5. 2019, hoover.archives.gov; Радмила Радић, *Војислав Јањић (1890–1944) свештеник и политичар. Поглед кроз аналитички прозор*, (Београд: ИНИС, 2018), 84. О активностима Розалије Мортон током и непосредно после Првог светског рата видети и: Ellen S. More, „A Certain Restless Ambition“. *Women Physicians and World War I*, *American Quarterly* 41:4 (1989), 636–660.

4 „The difficulties of reconstruction where perhaps more overwhelming in Serbia than in any other country.“ Morton, *A Woman Surgeon*, 306.

5 „its field of Education – so vital to its rebirth – lay shattered like a devastated battleground“. Morton, *A Woman Surgeon*, 306.

6 Заједно са сарадницама (Medical Women’s National Association) Розалија Мортон је формирала War Service Committee. Као његова изасланица током боравка у Краљевини СХС 1919, уручила је медицинску опрему за три болнице и стоматолошке клинике и поклонила једна амбулантна кола. Архив Југославије (АЈ), Фонд Краљевско посланство у Вашингтону (371), фасцикла 17, „Serbia’s

образовање нудило или је могло понудити дугорочну перспективу како за појединца тако и за целу заједницу.⁷ У првој половини 1919. године Мортон је основала Међународни српски образовни комитет (International Serbian Educational Committee) у циљу организовања школовања српских ђака у Америци.⁸ На овај начин је желела „да изрази поштовање, захвалност и дивљење Србији за њено величанствено држање током Првог светског рата и за храброст у суочавању са изазовима обнове“.⁹ Услов за почетак читаве акције били су сагласност америчких власти, која је добијена маја 1919,¹⁰ као и спремност америчких колеџа и универзитета да приме српске студенте. Прилику да осети расположење на америчким школама докторка је добила током пролећа 1919. године. Од марта до маја она је одржала низ предавања на америчким високим школама о Србији, храбрости српског народа, страдању земље током ратних година.¹¹ Тада су изражавани емпатија и осећање дубоког разуме-

---

Rebuilding Through American Education“ (reported from the Cristian Work of New York, May 8. 1920) Rev. Frederick Lynch d.o; Morton, *A Woman Surgeon*, 300-304.

- 7 На улогу образовања као једног од фактора који доприноси модернизацији друштва указује Љубинка Трговчевић. Ипак, она наводи: „Посматрање образовања као једне од саставница модернизационих промена у Србији могуће је само уколико се оно истражује као део укупних друштвених, економских и политичких прилика, јер је његов развој непосредно зависан од економске основе датог друштва, друштвено-политичких прилика и раста становништва, што све заједно, некада у већој а некада у мањој мери, условљава промене у њему самом.“ Љубинка Трговчевић, *Планирана елита. О студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, (Београд: Службени лист, 2003), 29.
- 8 Morton, *A Woman Surgeon*, 305-308. - Једно обећање дато рањеном српском војнику и призор Америке поштеђене ратних разарања који је појачао свест о размерама страдања Србије, подстакли су је да свој хуманитарни рад усмери ка организовању школовања српских ђака у америчким школама. Наиме, на Солунском фронту рањени српски војник упутио јој је молбу да по завршетку рата не заборави његову земљу. Morton, *A Woman Surgeon*, 257, 305.
- 9 „to pay its respect, gratitude and admiration to Serbia for her magnificent stand in the World War and for the courage with wich she is meeting the problems of reconstruction“. AJ, 371-17, P. Мортон за Славка Грујића, Посланство у Вашингтону, 12. фебруар 1920.
- 10 Маја 1919, план Розалије Мортон добио је сагласност америчких просветних власти. AJ, 66-52, A Letter to Students, без датума.
- 11 Мортон је посетила између осталог Колеџ Софија Њукомб (Sophia Newcomb College), Институт у Луизијани (Southwestern Institute, Lafayette, Louisiana), Државни универзитет у Тексасу (State University), Колеџ Конверс (Converse College) у Јужној Каролини, Гринсборо (Greensboro) у Северној Каролини, Колеџ Рендолф Мејкон (Randolph Macon College) у Вирџинији, Принстон (Princeton). Одржала је и предавање у Америчком клубу (American Club) у Хавани и предложила да се на Куби школује неколицина српских ђака. Morton,

вања, али и спремност управе и студената америчких колеџа и универзитета да приме један број српских ђака.¹² Подршка је исказана и кроз укључивање представника америчких школа у чланство Комитета.¹³ Ова отвореност и хумани гест америчких школа свакако су били одговор на постојеће ратно савезништво и добро уочене потребе Србије у процесу послератне обнове.¹⁴ Међутим то је био и део шире акције примања студената из Европе на америчке универзитете. Розалија Мортон је у организовању српског комитета узор нашла управо у сличним америчким организацијама које су основане у циљу довођења студената из Француске, Румуније, Белгије.¹⁵ На изванредан начин било је то продужено савезништво које је у првим послератним годинама попримило нове облике, динамику и садржаје.¹⁶ Ово је такође био значајан и вредан гест са аме-

---

A Woman Surgeon, 307–308. Гђа Меј Келер (May Keller) известила је посланика Грујића да Розалија путује по југу Америке и ради у прилог Срба и да од колеџа у овом делу САД-а тражи да приме два или више српских студената. АЈ, 371-17, Меј Келер за посланика Славка Грујића, 22. мај 1919.

- 12 Непосредно после одржаног предавања на Колеџу Ролинс (Rollins College) понуђене су две стипендије. На Куби је понуђено шест стипендија, на Универзитету у Тексасу две. Morton, *A Woman Surgeon*, 307–308.
- 13 Чланове Комитета у САД-у (тридесет два члана) чинили су представници америчких универзитета (Западна Вирџинија, Њујорк, Вермонт, Пенсилванија), колеџа (Конверс, Оберлин, Кастс), као и поједине личности из јавног живота, представници државних образовних установа, професор са Кембриџа, затим појединци из Француске, са Кубе (Е. С. Аграмонте). Од средине 1920, међу члановима се налазе и представници Краљевине СХС. АЈ, 66-452, 12. мај 1921; АЈ, Фонд Двор (74), фасц. 72, 20. фебруар 1922.
- 14 Приликом разматрања пријема српских студената на колеџ у Западној Вирџинији констатовано је да су последице рата такве да српски народ неће бити у могућности самостално да обнови образовну инфраструктуру нити ће влада моћи да пошаље студенте у иностранство на школовање. АЈ, 371-17, Director, Agr'l Extension, Morgantown за Ј. Ф. Дугара (J. F. Duggar), Alabama Polytechnic Institute, Auburn, Alabama, 8. 5. 1919.
- 15 Према подацима српског комитета, до новембра 1920. белгијски комитет је довео у САД 24 студента, француски око сто, Комитет за скандинавске студенте 22. У Америци је деловао и Комитет за румунске студенте. АЈ, 371-17, Semi-annual Report on the Yugoslav students studying in the United States of America, Nov. 24. 1920.
- 16 О другим облицима америчке помоћи Србији и Краљевини СХС/Југославији видети и: Vesna Aleksić, „Mission Impossible of American Experts in Serbia 1919–1920“, *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, ed. Ljubinka Trgovčević, (Belgrade: Faculty of Political Science, University of Belgrade, 2008), 103–119; Željko Dugac, *Protiv bolesti i neznanja, Rockefellerova fondacija u međuratnoj Jugoslaviji*, (Zagreb: Srednja Europa, 2005).

ричке стране имајући у виду да је високо образовање, из материјалних разлога, остајало недоступно за већину младих Американаца.¹⁷

У циљу добијања подршке српских односно југословенских власти и почетка рада на избору студената који би се школовали у Америци, Розалија Мортон је у лето 1919. допутовала у Београд и представила своје планове државним званичницима.¹⁸ Подршка представника југословенске државе била је једнодушна.¹⁹ Штавише, из југословенског министарства спољних послова могле су се чути речи дивљења за подухват америчке докторке.²⁰ Ова подршка српских и југословенских званичника, као и институција и јавних личности није изненађивала. Школовање у иностранству као начин за превазилажење недостатака у постојећем образованом систему Србије и као пут ка модернизацији и развоју земље препознато је у српском друштву и постало је део просветне и државне праксе и политике већ у првим деценијама 19. века. Универзитетски центри у Француској, Немачкој, Аустроугарској, Русији, Италији постају места стицања знања и формирања будуће политичке, финансијске, друштвене *елите*.²¹ Ова пракса није заустављена ни у годинама Првог светског рата, истина у драстично измењеним околностима, са новим изазовима

-
- 17 Barbara Miller Solomon, *In the Company of Educated Women. A History of Women and Higher Education in America*, (New Haven and London: Yale University Press, 1985), 146; AJ, 371-17, Semi-annual Report on the Yugoslav students studying in the United States of America, Nov. 24. 1920. - Према Ш. И. Синовићу, 1925. године у Америци се налазило око 10.000 страних студената, највише из Азије, затим и из Европе. Ш. И. Синовић, „Студирање у U.S.A.“, *Нова Европа*, књига једанаеста, од 1. јануара до 30. јуна 1925, (Загреб, 1925), 159.
- 18 О акцији Розалије Мортон југословенске власти је обавестио југословенски посланик у Вашингтону Славко Грујић, који је навео да је она успела да заинтересује један број америчких колеџа и универзитета да приме српске студенте. У писму Министарству просвете замолио је да јој помогну „у извршењу њеног племенитог задатка“. AJ, Фонд Министарство просвете (66), фасцикла 452, Бр. 905, Славко Грујић, Посланство у Вашингтону за Министарство просвете, 20. јун 1919.
- 19 Morton, *A Woman Surgeon*, 309.
- 20 Како се могло чути из југословенског МСП-а, не само да су сматрали да је дужност помоћи подухват докторке Мортон већ се изражава и најдубље дивљење за њен рад. AJ, 371-17, No 11545, Министарство спољних послова за Р. Мортон, 18. септембар 1919.
- 21 Трговчевић, *Планирана елита*. Видети и: Љубинка Трговчевић, „Студенти из Србије и Црне Горе у Хајделбергу од 1870. до 1914. године“, *Годишњак за друштвену историју*, год. 2, бр. 2 (1995), 183-193; Љубинка Трговчевић, „Студенти из Србије на Универзитету у Минхену до 1914. године“, *Историјски гласник*, орган Историјског друштва СРС, св. ½ (1990/1992), 101-124.

и мотивима.²² Идеја о Америци као пожељном месту за школовање српских студената такође није била нова. Покушај довођења неколико српских ђака на факултете у САД учињен је у јесен 1918. посредовањем др Велимира Стојковића делегата српског министарства пољопривреде у САД-у, међутим, упркос позитивном ставу америчке стране до реализације планиране сарадње није дошло.²³ Слична иницијатива поновљена је у пролеће 1919. када је Стојковић остварио контакт са пољопривредним колеџом у Моргантауну (Morgantown) у Западној Вирџинији у намери да обезбеди неколико стипендија за српске студенте.²⁴ И овом приликом исказана је спремност упра-

22 Школе и факултети савезничких земаља, у првом реду Француске и Велике Британије, постају места школовања једног броја српских ђака и студената. Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, (Београд: Службени гласник 2014), 230–237. Опширније видети и: Љубинка Трговчевић, „Студенти из Србије у Швајцарској до краја Првог светског рата“, *Историјски часопис*, орган Историјског института САНУ, књ. 44 (1997), 181–208; Љубинка Трговчевић, „Школовање српске омладине у емиграцији 1916–1918“, *Историјски часопис* 42/43 (1995/1996), 1997, 147–167; Miloš Paunović, *Izbeglištvo u učionici: srpski studenti i đaci u Velikoj Britaniji za vreme Prvog svetskog rata*, (Beograd: Centar za sportsko nasleđe jugoistočne Evrope, 2016); Момчило Митровић, „Организација југословенских студената у Швајцарској 1917. године“, *Историјски часопис* XXVII, 1980, 209–232; Момчило Митровић, „Општа организација академске омладине у Швајцарској 1918. године и њена делатност“, *Историјски часопис*, 28, 1981, 137–154; Убавка Остојић Фејић, „Списак питомаца Serbian Relief Fund (1916–1918)“, Мешовита грађа *Miscellanea*, књ. 20, (Београд, 1990), 115–125; Јелица Рељић, „Школовање српске омладине у Великој Британији 1916–1919“, *Balkanica*, Годишњак Балканолошког института, XXIV, 1993, 101–122; Маја Николова, *Школовање српских ђака у избеглиштву: Француска 1916–1918*, (Београд: Педагошки музеј, 2009); Branko Bjelajac, „Međucrkveni odnosi: školovanje srpskih studenata u Oksfordu (1916–1920)“, *Religija i tolerancija: časopis za empirijska istraživanja religije*, Vol. 16, No 30 (2018) 5–13. Пракса школовања на страним универзитетима настављена је и током међуратног периода. Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941*, III, (Београд: Стубови културе, 1996), 347–348; Ranka Gašić, *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2005), 162–198.

23 Иницијатива је потекла од српске владе. Др Велимир Стојковић је ступио октобра 1918. у контакт са Хауардом Стратоном (Howard Stratton), директором школе за индустријски дизајн у Пенсилванији, који је изразио спремност да прими неколико српских студената. Са идејом су били упознати и Јелена Лозанић и Михајло Пупин. До реализације сарадње није дошло. АЈ, 371-17, Велимир Стојковић за Хауарда Стратона (School of Industrial Art of the Pennsylvania Museum, Philadelphia, Pennsylvania), 30. 10. 1918; АЈ, 371-17, Хауард Стратон за Велимира Стојковића, 9. новембар 1918.

24 АЈ, 371-17, Бр. 36/II, Министарство пољопривреде за Посланство у Вашингтону, 5. мај 1919.

ве колеџа да изађе у сусрет овој молби.²⁵ Након сазнања о покретању акције докторке Мортон донета је одлука да се организовање школовања српских студената у Америци препусти америчком комитету. Наиме југословенско министарство спољних послова писмом од 18. септембра 1919. означило је Комитет Розалије Мортон као једини службени канал за организовано школовање српских студената на универзитетима у Сједињеним Државама.²⁶ Ипак, четворо студената који су примљени на колеџ у Моргантаун септембра 1919. отишли су путем директног споразума Стојковића и ове америчке школе, независно од деловања докторке Мортон.²⁷ Питомце је изабрало Министарство пољопривреде.²⁸ Стигавши у Америку и ова група студената наћи ће се под надзором Комитета.²⁹

Упркос докторкиној намери да у Америку доведе ђаке искључиво из Србије, интервенцијом југословенских званичника ова могућност биће пружена младима са простора читаве Краљевине СХС, уз услов да су српског порекла.³⁰ Одабир кандидата вршио је одбор који су чинили, поред Розалије Мортон, и представници министарстава пољопривреде, просвете, трговине, директорка Више женске школе у Београду (*Girls Normal School*), амерички конзул у Београду, професори са Кембриџа који су се у том тренутку налазили на

25 АЈ, 371-17, Председник Универзитета у Западној Вирџинији, Моргантаун за Славка Грујића, 22. јул 1919. Из Федерације фармера Западне Вирџиније послат је апел другим пољопривредним школама да приме српске ђаке. Пољопривредни колеџ је прихватио да прими, према овом извештају, два ђака. АЈ, 371-17-37, Бр. 1173, Извештај посланства у Вашингтону за Министарство пољопривреде, 30. јул 1919.

26 Сва питања која су се односила на школовање српских ђака у Америци решавала би се, према одлуци Министарства, преко Комитета и Р. Мортон лично. АЈ, 371-17, No 11545, Министарство спољних послова за Розалију Мортон, 18. септембар 1919. У Београду рад докторке Мортон се одвијао под надзором америчког посланика, америчког конзула, Комитета са представницима министарстава пољопривреде, просвете, трговине и са америчким и енглеским едукаторима. АЈ, 371-17, Комитет за посланика С. Грујића, 12. фебруар 1920.

27 АЈ, 371-17, Нет Фрејм за В. Доертија (Mr. W. J. Doherty, Serbian Relief Committee), 4. септембар 1919.

28 Одлуком министра пољопривреде на колеџ у Моргантаун су отпутовали Србољуб Тодоровић и Милан Биљчевић на студије пољопривреде и Загорка Добросављевић и Марија Јовановић на студије домаћинства. АЈ, 371-17, Бр. 1697, Serbian Legation Washington за Генерални конзулат у Њујорку, 6. октобар 1919.

29 АЈ, 371-17, Телеграм, Министарство пољопривреде за Посланство у Вашингтону, 17. март 1920; АЈ, 371-17, Писмо С. Тодоровића и М. Биљчевића посланику С. Грујићу, 12. јануар 1920.

30 Morton, *A Woman Surgeon*, 313.

Београдском универзитету.³¹ Позив потенцијалним кандидатима је упућен путем штампе 27. августа, међутим, због великог интересовања,³² дан касније упућен је нови позив који је детаљније прецизирао услове за добијање стипендије.³³ Интересовање је и даље било велико тако да је докторка донела одлуку да се планирани број од двадесет студената којима би се омогућио одлазак на америчке универзитете повећа. На ово повећање утицало је и сазнање о великом броју српских студената који су се тих година школовали на факултетима у Великој Британији и посебно у Француској.³⁴ Међутим, на коначну одлуку како у погледу броја тако и на сам избор кандидата утицале су и многобројне ургенције, молбе и препоруке које су долазиле од појединаца из политичког, војног, јавног и дипломатског живота Краљевине, па и са највишег врха југословенске државе.³⁵ Од

31 AJ, 371-17, „Serbia’s Rebuilding Through American Education“ (reported from the Cristian Work of New York, May 8. 1920) Rev. Frederick Lynch d.o.

32 „Људи су стајали на столовима, столицама и прозорским окнима... у циљу привлачења пажње многи су држали дипломе у својим рукама налик канџама... Видела сам улицу закрчену младим људима који су покушавали да уђу у зграду“ (People stood on tables, chairs and window-sills... in order to attract attention many held diplomas in thin clawlike hands... I saw the streets blocked by other young people trying to get into building). Morton, *A Woman Surgeon*, 310; AJ, 371-17, Розалија Мортон за Славка Грујића посланика у Вашингтону, 23. фебруар 1920.

33 „Студенти за Америку“, *Правда*, 27. август 1919, 2; „За наше ђаке“, *Правда*, 28. август 1919, 1. - За стипендију су могли конкурисати ђаци између 16 и 24 године старости са завршеном средњом школом, доброг здравственог стања и српског порекла. Разматрало се и здравствено стање и године старости родитеља па тако они кандидати чији су родитељи били болесни или су били сувише стари нису узимани у обзир. Од будућих студената очекивало се и потписивање заклетве и прихватање обавеза и услова студирања и понашања у Америци. AJ, 371-17, „Serbia’s Rebuilding Through American Education“ (reported from the Cristian Work of New York, May 8. 1920) Rev. Frederick Lynch d.o.

34 Розалија Мортон је дошла до податка да се у Француској школовало 3.462 а у Великој Британији 300 српских ђака. Имајући у виду величину Сједињених Држава и број високошколских установа, одлучила је да повећа број студената које би довела у Америку. Morton, *A Woman Surgeon*, 311–312.

35 Амерички конзул у Београду и његова супруга ургирали су да Д. Д. Поповићу, сину свештеника из Пожаревца, буде одобрена стипендија. Он је септембра 1921. допутовао у Америку и ступио на Универзитет Бакнел (Bucknell University) на студије инжењерства. Поповић је већ боравио у Великој Британији, где је научио енглески језик. AJ, 449-3-7, International Serbian Educational Committee, Forth Report 1922. На препоруку генерала Рашића примљен је студент Сташа Ђорђевић. AJ, 371-17, Р. Мортон за посланика С. Грујића, 23. фебруар 1920. Ургенцијом једног од изабраних студената Љубише Ђоковића одобрен је долазак у САД Драгише Перишића крајем 1920. AJ, 371-17, Р. Мортон за посланика С. Грујића, 20. април 1920.

кандидата се очекивало да приложи уз молбу и препоруке угледних личности, али су, по свему судећи, ургенције постале оптерећење за рад Комитета. Указујући на разлоге повећања броја студената, докторка Мортон је фебруара 1920. навела: „али сваки министар и сваки небитни званичник у Србији, Хрватској и Словенији, како се чинило нашем Комитету, представљао је кандидате“.³⁶ И југословенски посланик у Вашингтону Славко Грујић, у осврту на понашање појединих српских студената у Америци, закључио је: „Многи су дошли овамо на препоруку разних наших личности, политичких и других, тако да Одбор није имао непосредног учешћа у њиховом избору.“³⁷ Утицај појединих институција на избор кандидата у неким случајевима је био свакако оправдан. С обзиром на то да је, у складу са препознатим потребама земље и перцепцијом будућег развоја, акценат приликом доделе стипендија стављен на формирање стручног кадра за подизање и развој пољопривреде, очекивано и рекло би се неизбежно место у избору студената имало је Министарство пољопривреде. Једнака шанса је дата студентима оба пола те је тако, по завршетку одабира будућих студената, могућност да се школују у Сједињеним Државама и на Куби добило 35 младића и 26 девојака. Будући студенти су у највећем броју долазили са простора Србије, али је неколицина потицала и из Црне Горе, Хрватске, Босне. Упркос правилима избора, најмлађа међу њима имала је 15 година.³⁸ Ђаци су потицали из различитих социјалних средина, односно „из свих друштвених слојева“.³⁹ У Америку су се запутили они који су тек започиња-

36 “but every minister and every petty official in Serbia, Croatia and Slovenia, it seemed to our Committee, presented candidates”. Те ургенције су прихватане само ако су потврђене позитивне карактеристике кандидата и ако су испунили потребне услове за добијање стипендије. АЈ, 371-17, Розалија Мортон за Славка Грујића, 23. фебруар 1920. И у својим мемоарима др Мортон наводи да је било ургенција са стране па и од самог регента Александра, али истиче да је избор студената вршен по објективним критеријумима. Morton, *A Woman Surgeon*, 313.

37 АЈ, 66-452, Но 2661, Посланство у Вашингтону за Министарство иностраних дела, административно одељење, 13. септембар 1920.

38 Олга Јосиповић је имала свега 15 година када је дошла у САД и зато се прво уписала у припремну школу Лафајет (Lafayette) у Луизујани. АЈ, 66-452, Final Report 1924.

39 Међу њима су била деца школског инспектора, професора, свештеника, лекара. АЈ, 371-17, Semi-annual Report on the Yugoslav students studying in the United States of America, Nov. 24. 1920. Персида Младеновић је била ћерка професора и нећака „истакнутог“ лекара. Morton, *A Woman Surgeon*, 336. Зора Ибровац је била сестра професора на Београдском универзитету. Rosalie S. Morton to Miss Alice Fasold 26. 5. 1920. Women physicians 1850s–1970s, Drexel University College of Medicine,

ли студије и неколико оних који су већ имали искуство студентског живота.⁴⁰ За један број будућих студената ово није било прво искуство школовања у иностранству. Неки су већ похађали школе у Великој Британији и Француској током Првог светског рата.⁴¹ Трошкови превоза студената до Њујорка, у износу од око 400 долара за једног ђака, покривани су из различитих извора.⁴² Коришћен је новац Комитета, Министарства спољних послова,⁴³ заинтересованих актера попут Управе државних монопола,⁴⁴ за студенте у Моргантауну и средства фонда Мејбел Грујић.⁴⁵ Септембра 1919. прва група од 26

Archives & Special Collections, datum pristupa 4. 7. 2019, xdl.drexelmed.edu/viewer.php?object_id=1163&t=womenmd); AJ, 371-17-18, „Serbia’s Rebuilding Through American Education“ (reported from the Cristian Work of New York, May 8. 1920) Rev. Frederick Lynch d.o.

- 40 Добра Петровић је у тренутку добијања стипендије 1920. већ студирала у Паризу, где је и дипломирала. У САД је дошла у циљу специјализације. AJ, 371-17, Розалија Мортон за посланика Славка Грујића, 11. октобар 1920. Жив. Гавриловић је боравио као државни питамац на студијама у Италији 1918/19. AJ, 371-17-437, Писмо Ж. Гавриловића посланику С. Грујићу, без датума. Ваца Тривановић је у тренутку добијања стипендије био студент Загребачког универзитета.
- 41 Милорад Дражић је похађао школу у Вимблду током рата. AJ, 371-17, Бр. 496, Инспекторат Министарства просвете, 19. април 1919. Миљивоје Стефановић школовао се током I светског рата на Кембриџу у В. Британији. AJ, 371-17, Declaration of Alien about to depart for the United States.
- 42 За студента Крсту Ђосића трошкове пута је платило југословенско министарство пољопривреде. (AJ, 371-17, Комитет за Славка Грујића, 15. март 1921), за Ружицу Васић је платио председник Француско-српске банке у Београду г. Невил (AJ, 371-17, Р. Мортон за С. Грујића, 23. фебруар 1920), за Милоша Змејановића пријатељ његовог оца. AJ, 371-17, Розалија Мортон за Славка Грујића, 23. фебруар 1920.
- 43 Ово министарство обезбедило је новац за превоз једанаест студената. AJ, 66.52, A Letter to Students, без датума.
- 44 Уз сагласност Комитета и Министарства пољопривреде, одређено је да се у пољопривредну школу на Куби пошаље четворо студената. Посебно је за то била заинтересована Управа државних монопола, која је прихватила да финансира пут за четворицу младића. Септембра 1919. на Кубу су отпутовали Ваца Тривановић, Михајло Поповић, Данко Будисављевић, Миодраг Мршевић. Поред њих на Кубу је отишао и Драгољуб Стојановић. AJ, 371-17, М. Бр. 17087, Управа државних монопола за Краљевско посланство у Вашингтону, 22. септембар 1921. Управа државних монопола се обавезала да ће ове студенте по повратку у Југославију запослити. AJ, 371-17, Розалија Мортон за посланика С. Грујића, 23. јануар 1922.
- 45 AJ, 371-17, Посланик Славко Грујић за Србољуба Тодоровића и М. Биљчевића, 4. фебруар 1920. - Мејбел Грујић (1881–1956) америчка хуманитарка и супруга српског дипломате Славка Грујића. Истакла се својим хуманитарним ангажовањем током балканских ратова и посебно током и након Првог светског рата. Између осталог, основала је Српски болнички фонд (Српски фонд за помоћ

студената је отишла на пољопривредне школе у Сједињене Државе (21) односно на Кубу (5).⁴⁶ У наредним месецима у Америку ће отпутовати још њих 35 и тиме ће се заокружити укупан број од 61 српског студента који је добио прилику да своје школовање настави на америчким универзитетима.⁴⁷

У Америци

У уводном делу оснивачког акта Комитета наводи се да је циљ ове организације: „Промовисање узајамног духа добре воље и сарадње између Сједињених Држава и Србије“, затим и помагање обнове Србије, „посебно пружањем подршке младим Србима који су спремни да наставе процес обнове“. У том смислу било је потребно подржати школовање српских студената „оба пола“ на америчким универзитетима уколико то није било могуће у Србији.⁴⁸ Овај чин је, бар из угла појединаца, превазилазио свој примарни значај. Није се радило само о, како се једном приликом изразио посланик Славко Грујић,

---

од 1917) преко кога се прикупљала новчана и материјална помоћ намењена српском народу. И после рата из фонда М. Грујић је финансиран велики број хуманитарних акција. Са супругом је основала Амерички дом за децу Југословена, Америчко-југословенско друштво, Амерички дом за српску децу у Селцу. О деловању Мејбел Грујић опширније у: Ljubinka Trgovčević, „Mabel Grujić – An American in Serbia Contribution on Her Humanitarian Work during the World War One“, *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, ed. Ljubinka Trgovčević, (Belgrade: Faculty of Political Science, University of Belgrade, 2008), 311–325; Jasmina Milanović, „Mejbel Grujić i Delfa Ivanić. Dobročiniteljke srpskog naroda“, *Istorija XX veka* 1/2014, 9–26; Јасмина Милановић, „Улога породице Грујић у Великом рату“, *Срби и Први светски рат 1914–1918*, зборник радова, (Београд: САНУ, 2015), 555–568.

46 AJ, 371-17, Бр. 4703, Генерални директоријат пољопривреде за Посланство Краљевине СХС у Вашингтону, 27. октобар 1919. - Највећи број студената, њих 57, започео је студије у САД-у. Пет студената је студије започело на Куби, али свега годину дана од доласка четворица су прешла на факултете у САД-у док је један остао на Куби.

47 Лична осећања, измењена перцепција националне припадности свакако отварају простор другачијем тумачењу и националној идентификаци појединих студената, посебно у контексту каснијег ангажовања појединаца. Међутим, у процесу избора и каснијег школовања, изабране студенте су југословенске власти, амерички комитет и америчке школе виделе искључиво као српске студенте.

48 „To promote a mutual spirit of good will and cooperation between United States and Serbia... especially through assistance of young Serbian who have been prepared to carry on said work of reconstruction.“ AJ, 371-17-141, Constitution of Certificate of the Incorporation of the International Serbian Educational Committee Inc.

„хуманитарном подухвату (humanitarian undertaking)“.⁴⁹ За докторку Мортон био је то начин да се Америка одужи српском народу и Србији за све жртве поднете у светском рату, али и да се створе услови да сваки од ових студената постане „један центар за подизање интересовања омладине америчке у правцу стварног другарства са Србијом“.⁵⁰ Уједно то је била и могућност промоције и ширења вредности америчког друштва. Школовањем на америчким универзитетима студенти су могли научити „вредности породичног и економског живота у демократији“.⁵¹ Рад Комитета је, како истиче Розалија Мортон, „основан на доброј вољи, као израз наше вере да је међународно образовање најбољи пут ка миру и као пример Американског идеала у интернационализам“.⁵² С друге стране, за ректора Београдског универзитета Богдана Гавриловића била је то прилика да српски студенти усвоје „америчке идеје (American ideas)“ и да по повратку у земљу помогну „њен културни развој (its cultural development)“.⁵³ За студенте, школовање у Америци је била јединствена могућност за стицање знања и новог искуства, отварао се простор за лични напредак и постављао основ за будући успех. Односно, упркос ширем значају који се придавао њиховом школовању, искуство студирања и живота у Америци ипак је било лични подухват са потребом сопственог суочавања са изазовима које је овај боравак отварао. Ступање на америчке универзитете и колеџе уводило је ове младе људе не само у један другачији систем образовања већ и у средину са специфичностима политичког, економског, културног карактера. Био је то сусрет са новим вредностима, друштвеним нормама, обичајима, културом живљења или једноставно, упознавање са „америчким начином живота“. Свакако да Америка за ове младе људе није представљала

49 AJ, 371-17, Славко Грујић, за гђу Меј Келер, декана колеџа Вестхемптон, Ричмонд, Вирџинија, 7. јул 1919.

50 AJ, 66-452-712, Розалија Мортон за Министарство просвете Краљевине СХС, 22. октобар 1919.

51 „Values of home and economic life in democracy.“ Morton, *A Woman Surgeon*, 305

52 AJ, 66-452, Последњи извештај Српског међународног образовног комитета, година 1924.

53 И даље: „многи припадници наше млађе генерације посејаће семе америчке мисли и културе дуж читаве наше увећане земље (many of our younger generation will sow the seeds of American thought and culture throughout our enlarged country)“ и на крају: „Овај сусрет између нашег и нашег народа биће велики благослов за нашу будућност (This contact between our people and ours will be a great blessing for our future)“. AJ, 371-17, Rector of the University of Belgrade to Dr. Morton, 15. 9. 1921.

потпуну непознаницу, али су искуство непосредног сусрета са овом средином и неопходност личног укључивања у свакодневицу америчког живота носили сасвим нове и посебне изазове. Ови лични доживљаји остају највећим делом скривени пред знатижељом савременог истраживања. Неки други, везани за средину из које се одлазило и ону у коју се улазило, јаснији су и препознатљивији. Из претежно аграрне земље, са зачецима индустријског развоја, која је при том девастирана током четири године рата, српски студенти улазили су у државу поштеђену ратних разарања, земљу високог технолошког и индустријског развоја и демократских начела, у којој је после Првог светског рата остварено женско право гласа, али и у средину дубоке расне неједнакости, узлета антиимигрантских сентимената, појачаног изолационистичког расположења. Непосредно искуство живота у Америци у највећој мери се стицало у оквирима студентских кампуса при универзитетским центрима где су српски ђаци били смештени. Репрезентативност ових студентских заједница и универзитетске средине, у смислу сусрета са аутентичном Америком, била је донекле ограничена имајући у виду да се радило о срединама са прилично дефинисаним вредносним садржајима условљеним едукативном природом самих институција. Такође, студирање на америчким универзитетима у овом периоду било је прилика да се упозна у првом реду свет привилеговане беле протестантске Америке.⁵⁴ Извесну сигурност у непознатој средини давали су стални, истина не и чести и непосредни, контакти са докторком Мортон било путем писама или кроз повремене сусрете. Непосредан и константан увид у рад Комитета и стање међу студентима имао је југословенски посланик Славко Грујић, који је био и покровитељ Комитета. Југословенске власти у земљи биле су редовно информисане о напретку студената преко извештаја Розалије Мортон и југословенског посланика.⁵⁵ У бригу о студентима у мањој или већој мери биле су посредно или

54 Како наводи Барбара Соломон, после I светског рата поред повећаног броја црнаца, Јевреја и католика „collegians remained predominantly white protestant“. Solomon, *In the Company*, 141.

55 Докторка Мортон је слала редовне годишње извештаје званичницима у Краљевини СХС (министарствима спољних послова, просвете, војске, пољопривреде, финансија, социјалне политике, саобраћаја као и појединцима, српским члановима Комитета), док је комуникација са српским односно југословенским послаником била интензивнија. Од њега је тражила савете, подршку и директно ангажовање у посебно изазовним ситуацијама. Посланик Грујић је одржавао сталну преписку са Р. Мортон а из извештаја Комитета пратио је боравак студената у Америци. Након ступања Анте Тресића

директно укључене и поједине истакнуте личности попут Михајла Пупина⁵⁶ или Џона Фротингама.⁵⁷

Укупно 53 високошколске установе у Сједињеним Државама, као и Универзитет у Хавани на Куби постали су места школовања српских ђака.⁵⁸ Многе од ових школа заузимале су високо место у хијерархији америчких колеџа и факултета попут универзитета Принстон, Корнел, Вортон школе за финансије и трговину при Универзитету у Пенсилванији, женских колеџа Велсли, Васар, Смит, Тафт, Бернард. У складу са потребама српске односно југословенске државе, приоритет приликом избора области студирања дат је пољопривреди те стога не чуди да је готово половина студената била упућена на пољопривредне школе.⁵⁹ Поједини студенти упућени су на студије архитектуре, медицине, стоматологије. Потреба учења енглеског језика и даљег усавршавања учинили су да је само мањи број студената остао у једној школи током читавог периода студирања.⁶⁰ На

Павичића на дужност посланика у Вашингтону, докторка Мортон је успоставила сарадњу и са њим.

- 56 Михајло Пупин се у више наврата укључивао у покушаје изналажења решења за проблеме у којима су се неки студенти налазили. АЈ, 371-17, Комитет за С. Грујића, 12. фебруар 1920.
- 57 Џон Фротингам (John Frothingham, 1879–1935), амерички хуманитарцац и супруг Јелене Лозанић. Учествовао у низу хуманитарних акција за помоћ Србији и српском народу током и после Првог светског рата. Фротингам је био члан Комитета од средине 1922. и, како се наводи у једном од извештаја Р. Мортон, водио је бригу о студентима. АЈ, 371-17-174, 6. јун 1922; АЈ, 371-17, Fifth Report 1. фебруар 1923. Када је један од студената, Бранко Трајковић, прекинуо сарадњу са Комитетом због ступања у брак са колегиницом са факултета, Џ. Фротингам је преузео на себе бригу о њему. АЈ, 371-17, Џон Фротингам за Р. Мортон, 27. јун 1922.
- 58 Morton, *A Woman Surgeon*, 313. - На избор школа, између осталог, утицале су и личне везе и контакти које је током своје каријере остварила докторка Мортон. Према њеним речима, све школе су носиле оцену А, изузев Института у Луизијани (Southwestern Louisiana Institute) који је био у рангу европске гимназије. АЈ, 371-17, Fifth Report, 1. фебруар 1923.
- 59 Још је др В. Стојковић увидео значај школовања кадрова за потребе обнове српске пољопривреде. Управо су његови напори ишли у правцу обезбеђивања стипендија на америчким пољопривредним школама, а ову замисао је следила и Розалија Мортон уз пуну подршку југословенских власти. АЈ, 371-17, Министарство пољопривреде за Посланство у Вашингтону, 5. мај 1919.
- 60 АЈ, 371-17, Последњи извештај Р. Мортон Министарству просвете, 28. јун 1924. - Розалија Мортон наводи да су кандидати прву годину на колеџима посветили учењу језика а од друге су били на колеџима где су студирали изабране предмете. Morton, *A Woman Surgeon*, 326.

промену школе утицаће и незадовољство учињеним избором места студирања или предметом студирања, као и неуспех током студија.⁶¹

Живот у Америци за девојке и младиће из Краљевине СХС био је у првом реду одређен њиховим студентским статусом. Извесне норме понашања и услови боравка прихваћени су и пре доласка у Америку, потписивањем заклетве којом су се ови млади људи обавезали да ће поштовати правила која је прописао амерички комитет. Између осталог, студенти су се обавезали на повратак у домовину по окончању студија, без обзира на постигнути успех;⁶² од њих се очекивало и уздржавање од политичког активизма а време проведено на студијама морало се употребити „марљиво у циљу стицања знања“ (*diligently to acquire knowledge*) која би се по повратку у домовину користила у правцу промовисања „пријатељских осећања, разборитог учења и марљивог рада“.⁶³ Неуспех у школи, нечасно понашање, напуштање колеџа без дозволе Комитета или управе колеџа, ступање у брак, били су неки од разлога који су водили прекиду сарадње Комитета са студентима.⁶⁴

Ступањем на америчке колеџе и факултете српски студенти су преузели све обавезе које су биле саставни део процеса студирања. Редовно похађање наставе, полагање испита били су очекивани али не и искључиви део живота једног студента у Америци. Поред тога, постојао је и практичан рад као допуна теоријској наста-

61 Од петорице студената упућених на Кубу чак четворица су напустила Универзитет у Хавани пошто су били „потпуно незадовољни“. АЈ, 371-17, Розалија Мортон за посланика Славка Грујића, 23. фебруар 1920. Душан Илић је тражио премештај са Универзитета на Флориди пошто је клима „топлија него што смо навикли“. АЈ, 371-17-64, Students no longer under the International Serbian Educational Committee.

62 Заклетва је гласила: „I..., hereby promise to remain in America or Cuba for four years and to use my time seriously in preparation for service to my country, as I fully realize that this education is given to me that I may return to Serbia and devote my energies and talents to the benefit and development of my own country. I accept the opportunity for education offered with the understanding that I am subject to the direction of the International Serbian Educational Committee, and if at any time I fail to live up to the standards of scholarship and department required by that Committee, I am willing to be returned to Serbia at the expense of the Committee. I give my word of honour that during my stay in the United States or Cuba I will not enter into any arrangement to remain or to return there after the completion of my education.“ АЈ, 371-17-544, Pledge made in Belgrade, Serbia and renewed in America, June 1920.

63 “friendly feeling, conscientious study and industrious work...” АЈ, 371-17-764, Споразум између студената и Српског међународног образовног комитета.

64 АЈ, 371-17-143, Rules and Regulations for Students.

ви. Рад на фармама за оне који су похађали пољопривредне колеџе или за студенте стоматологије и медицине пракса у болницама, били су обавезни део укупног школовања.⁶⁵ Прихваћени су и садржаји и специфични облици друштвеног живота студената у САД-у попут ангажовања у различитим друштвима и клубовима на факултету⁶⁶ и ступања у студентска братства и сестринства.⁶⁷ Држање предавања, упознавање студентске јавности са српском историјом и културом постају део активности појединих српских ђака.⁶⁸ Важно место у свакодневици студентског живота имало је ангажовање у просторијама Хришћанске заједнице младих људи (YMCA - Young Men's Christian Association) за мушкарце, односно YWCA за жене. Била је то прилика да се стекну додатна знања и могућност активног укључивања у садржаје који су чинили америчку свакодневицу. Пливање, планинарење, пецање за мушкарце, односно плес, ручни радови за жене, неке су од активности којима су се српски студенти бавили у овим организацијама.⁶⁹ Амерички колеџи после рата постају места извесне женске еманципације са појавама либералнијег понашања и манифестацијама женског ослобађања од крутих стега и постављених ограничења.⁷⁰ То ипак није значило да су дисциплина и правила са обрисима чврстог конзервативизма нестали, напротив. Високе потпетице, фризура, упркос сугестијама директорке колеџа, али и друге особине учиниле су да понашање студенткиње Вере Илић поста-

65 АЈ, 66-452, Управа Универзитета Сиракуза за посланика С. Грујића, 17. август 1922. - Према речима Нета Фрејма из колеџа у Моргантауну, од студената се очекивало да раде на државним фармама. Код девојака ова очекивања су била теже остварљива. АЈ, 371-17, Нет Фрејм за др. В. Стојковића, 17. октобар 1919.

66 Михајло Поповић је био члан Космополитског клуба који је окупљао студенте из разних земаља. Даница Поповић налазила се на челу филозофско-књижевног друштва. АЈ, 66-452, Последњи извештај Комитета 1924. године.

67 Тако је Михајло Петровић, студент на Универзитету у Сиракузи, припадао братству Гама Алфа Епсилон, док су српски студенти на Универзитету у Пенсилванији били међу оснивачима словенског братства Тау Сигма Пси. АЈ, 66-452, Последњи извештај Комитета 1924. године.

68 АЈ, 371-17, Нет Фрејм за Посланство у Вашингтону, 16. јун 1921. - Говорећи о Србољубу Тодоровићу Фрејм је рекао: „We have become much interested both in him personally and in the agriculture of Serbia wich he represented to us.“ АЈ, 371-17, Нет Фрејм за Посланство у Вашингтону, 17. април 1923.

69 АЈ, 371-17, Semi-Annual Report on the Yugoslav students studying in the United States of America, 24. новембар 1920.

70 Solomon, *In the Company*, 157–165.

не предметом преписке и критичких коментара Розалије Мортон и декана колеџа Вестхемптон госпође Меј Келер.⁷¹

Студирање на америчким факултетима посредно је студенте уводило и у свакодневицу онога што је представљало „амерички начин живота“. Високи трошкови студија навели су младе Американце да потраже додатни извор прихода те стога није било необично да студенти раде током летњег распуста.⁷² И међу српским студентима врло брзо је прихваћена ова особеност студирања у Америци, посебно имајући у виду да је школарина покривала похађање наставе и смештај али не и остале трошкове попут одеће, обуће, џепарца и сл.⁷³ Поједини студенти су добијали месечну помоћ на факултетима на којима су студирали.⁷⁴ Извесна помоћ је долазила и од Комитета, мада се радило само о привременим и нередовним средствима.⁷⁵ Штавише, од студената се очекивало да летње распусте проводе радећи:⁷⁶ на фармама, нафтним пољима, у аутомобилској радионици, архитектонском бироу или у школи.⁷⁷ Свакодневица живота у Аме-

71 AJ, 371-17, Меј Келер за Р. Мортон, 10. април 1920; AJ, 371-17, Меј Келер за Р. Мортон 18. фебруар 1920.

72 Solomon, *In the Company*, 147.

73 Покривеност трошкова студирања за српске студенте није била иста и зависила је од одлуке управе школе. Поједине школе, поред стипендије, покривале су и трошкове смештаја, хране, док су друге носиле само трошкове школовања. AJ, 66-52, A Letter to Students, без датума.

74 AJ, 371-17-55. Вера Илић је добијала џепарац од седам долара месечно, који су обезбедиле студенткиње колеџа који је похађала. AJ, 371-17, Меј Келер, декан колеџа Вестхемптон, за Розалију Мортон, 26. фебруар 1920. Од четворце српских студената на Универзитету у Пенсилванији, тројица су добијала џепарац из фонда на том универзитету. AJ, 371-17, The Serbian Students' Fund of the University of Pennsylvania.

75 Комитет је издвајао џепарац за поједине студенте, од 40 до 60 долара месечно а за друге према потреби. AJ, 371-17, Розалија Мортон за посланика С. Грујића, 23. фебруар 1920. Просечно се издвајало око 1.000 долара годишње за сваког студента. Morton, *A Woman Surgeon*, 318.

76 Morton, *A Woman Surgeon*, 320. - Један од разлога за прекид сарадње Комитета са студентима било је и одбијање да се током распуста издржавају „to the best of the irability“. AJ, 371-17-143, Rules and Regulations for Students. Поједини студенти нису имали разумевање за ову особеност студирања у Америци. Илија Петровић је приметио: „Нико не пита да ли ми знамо језик, и да ли је то уопште примењиво код нас јер нити познајемо прилике, нити смо били одгајивани у оном духу у коме се омладина овде подиже“. И. М. Петровић, „Наши студенти у Америци“, *Нова Европа*, књига трећа од 16. августа до 31. децембра 1921, (Загреб, 1921), 190.

77 Александар П. Милићевић, који се школовао за инжењера, провео је један распуст радећи на нафтним пољима. AJ, 371-17, University of Texas, College of Engineering за Посланство у Вашингтону 17. август 1922. Две студенткиње су

рици упознавала се и кроз дружење и посете породицама колега са факултета и појединих чланова Комитета.⁷⁸ Студенти су међусобним дописивањем остајали у сталном контакту преносећи личне импресије са студија.⁷⁹

Да искуство студирања у Америци неће бити лишено својих изазова, који су у појединим случајевима доводили у питање сврсисходност оваквог подухвата, постало је јасно већ у првим месецима од доласка прве групе студената. Како је докторка Мортон констатовала: „Изазови и препреке биле су на дневном реду – сваки дан“; „Највише проблема произашло је (...) из комплексности словенског темперамента“.⁸⁰ Славко Грујић је у првом реду истицао проблем који је велики број студената имао с обзиром на разлике у менталитету, навикама, условима живота.⁸¹ Поред тога: „Избор кандидата вршен је произвољно без икаквих обзира у многим случајевима на спремну кандидата и без икаквог расположења од дотичних кандидата да озбиљно уче. Изгледа ми да су многи од тих студената замишљали да је Америка 'Алај-бегова слама' и појурили овамо само да се 'муфте' проведу.“⁸² Ова примедба, донекле испуњена горчином, подстакнута је понашањем неколицине студената непосредно након доласка у Америку. Ружица Васић се, после свега неколико недеља боравка у САД-у, удала за упосленика у југословенском конзулату у Њујорку.⁸³

летњи распуст провеле радећи у америчкој болници као медицинске сестре користећи стечено искуство током Првог светског рата. Утисак који су оставиле био је у тој мери повољан да су болничке власти изразиле спремност да и убудуће ангажују српске студенте. АЈ, 371-17, Semi-Annual Report on the Yugoslav students studying in the United States of America, 24. новембар 1920. Михајло Поповић је лето 1921. провео радећи на узгоју дувана и том приликом зарађивао је 90 долара месечно. АЈ, 371-17-496.

78 АЈ, 371-17, Semi-Annual Report on the Yugoslav students studying in the United States of America, 24. новембар 1920.

79 АЈ, 371-17, Р. Мортон за посланика С. Грујића, 12. фебруар 1920.

80 „Hazards and hurdles were the order of the day – every day (...) The majority of our problems arose (...) from the complexities of Slavic temperament“. Morton, *A Woman Surgeon*, 316.

81 АЈ, 371-17, Писмо посланика Славка Грујића Розалији Мортон, 21. фебруар 1920. - Са његовом констатацијом сложила се и др Мортон. АЈ, 371-17, Писмо Розалије Мортон посланику Славку Грујићу, 23. фебруар 1920.

82 АЈ, 371-17, Славко Грујић за В. Стојковића, начелника министарства пољопривреде и вода, 2. април 1920.

83 АЈ, 371-17, Розалија Мортон за посланика Славка Грујића, 23. фебруар 1920. - Бранко Трајковић, студент пољопривреде на Универзитету Корнел, такође се, супротно правилима Комитета, оженио колегиницом са студија, Рускињом Хелен Зиглер (Helen Ziegler) фебруара 1922. Комитет је прекинуо контакт

Пошто су Божић 1919. године провеле код рођака у Питсбургу, Загорка Добросављевић и Марија Јовановић одбиле су да испуњавају своје обавезе и одлучиле да напусте пољопривредни колеџ у Западној Вирџинији. Понашање појединаца компромитовало је и саму идеју довођења српских студената у Америку и посредно доводило у питање будуће облике оваквог вида сарадње. Према речима Нета Фрејма, лош утисак који су оставиле већ поменути Марија и Загорка произвео је код многих „мишљење неповољно по саму Србију“.⁸⁴ Понашање студенткиње Вере Илић изазвало је незадовољство управе факултета и осталих студенткиња свега неколико месеци после доласка у Америку.⁸⁵ Декан факултета Меј Келер стога је поручила докторки Мортон: „Не само да је Вера нанела себи штету већ је једнако оштетила и друге стране студенте“ и закључила: „мислим да је најбоље да се обустави све у вези српских студената бар на извесно време“.⁸⁶ Повратак у Србију и примена стеченог знања била је основна замисао са којом се кренуло у читав подухват. Розалија Мортон је приметилa, међутим, да су неки студенти изјавили да су конкурс видели као могућност да се доселе у САД.⁸⁷ То је на изванредан начин било потврђено већ у првим месецима по доласку српских студената у Америку. Душан Илић је, после неуспеха студирања на Флориди и у Ме-

---

са Трајковићем, који је остао на студијама у Америци под патронатом Цона Фротингама. Трајковић је обећао да ће се по завршетку студија вратити у Краљевину СХС. АЈ, 449-3-7, International Serbian Educational Committee, Forth Report, 1922.

- 84 Односно: „has created in many minds an opinion unfavorable toward Serbia itself“. Фрејм је такође констатовао: „Чини се да су две девојке типичне градске девојке из Београда које истински не разумеју посао на селу нити желе да му се посвете (It appears that the two girls were rather typical city girls from Belgrade who really had no understanding of what rural work would be and no desire to engage in it)“. АЈ, 371-17, Нет Фрејм, колеџу Моргантауну за др. В. Стојковића, 14. фебруар 1920. И Грујић је констатовао да избор ове две девојке „није био сретан“. АЈ, 371-17, Посланик Славко Грујић за др. В. Стојковића, 2. април 1920.
- 85 Према Р. Мортон, Вера Илић је показала незадовољство непосредно по доласку на колеџ. Тражила је џепарац, али га је према речима декана Келер трошила „индискретно“. Одбила је да носи ципеле са мањом потпетицом које јој је поклонио Комитет, одбијала је да се бави обавезном гимнастиком. Такође, тражила је да се на колеџ у Ричмонду доведе српски студент „да би могла да излази са њим (in order that she could go out with him)“. АЈ, 371-17, Розалија Мортон за посланика Славка Грујића, 23. фебруар 1920.
- 86 „Vera has not only injured herself but equally harmed other foreign students (...) I think all metter of Servian students had better rest for a while at least“. АЈ, 371-17, Меј Келер за Розалију Мортон, 10. април 1920.
- 87 АЈ, 371-17, Semi-Annual Report on the Yugoslav Students studying in the United States of America, Nov. 24. 1920.

риленду, напустио школовање, али је одбио да се врати у Србију.⁸⁸ Д. Поповић је, после неуспешног школовања на Универзитету Бакнел, одбио да се врати у Србију и, како је др Мортон сазнала, узео је тзв. „први папир“ у циљу добијања америчког држављанства.⁸⁹ У извештају Комитета 1922. године, од 28 студената који нису више били под надзором ове организације њих десет је остало у Америци.⁹⁰ Не улазећи у мотиве појединаца, посебно не оних повезаних са пријавом на конкурс августа 1919. године, чињеница је да су одбијањем да се врате у Србију озбиљно компромитовали и саму идеју деловања Розалије Мортон и будућност сличних акција.

Поједини студенти који су својим успехом на студијама представљали пример оправданости покренутог пројекта, учињеним изборима и одлукама о сопственој будућности и сами постају извором фрустрације за америчку докторку. Живот у Америци, перспективе које су се отварале, професионалне и личне, по свему судећи замаглиле су првобитне разлоге доласка у Сједињене Државе и код неколицине студената створиле жељу да своју будућност вежу за амерички простор. Србољуб Тодоровић, студент пољопривреде на колеџу у Моргантауну, пролонгирао је повратак у Србију иако је успешно завршио студије јуна 1923.⁹¹ Рад на добијању звања мастера, затим и рад на докторату⁹² одлагао је његов повратак, што постаје из-

88 Понуду да се врате у домовину после неуспешног школовања одбили су и Миливоје Стефановић и Милорад Дражић. АЈ, 371-17-64, Students no longer under the International Serbian Educational Committee.

89 АЈ, 449-3-7, Forth Report ISEC-а 1922. - Забрињавајући је био случај студенткиње Олге Јосиповић, која се вратила у Србију, али се затим успешним заобилажењем административних препрека поново уселила у САД и нашла запослење. Олга је по повратку у Србију јуна 1923. радила при америчкој организацији у Ваљевској медицинској школи са месечном платом од 20 долара (2.000 динара) уз обезбеђен смештај. У Америку се вратила 23. децембра исте године и запослила се у Њујорку као модел за једну јеврејску фирму. Лична интервенција, упозорења па и молбе др Мортон остајали су без резултата. АЈ, 449-3-7, Розалија Мортон за конзула Павла Каровића, 7. јануар 1923.

90 АЈ, 371-17, Students under the International Serbian Educational Committee, 1922.

91 Србољуб Тодоровић је од прве године студија показивао одличне резултате. АЈ, 371-17, Нет Фрејм (Nat Frame, Director Agr'l Extension) за Посланство у Вашингтону, 17. април 1923.

92 Ургирањем др Стојковића, инспектора при југословенском министарству пољопривреде, С. Тодоровићу је одобрено да свој боравак на студијама продужи за још годину дана у циљу добијања звања мастера из пољопривреде као услов за добијање места професора на пољопривредном факултету. Међутим и након тог периода Тодоровић је инсистирао на продужењу боравка

вором незадовољства докторке Мортон и управе факултета.⁹³ Вест у *Њујорк тајмсу* о веридби Васе Тривановића и Констанс Бур, ћерке бившег америчког судије, изазвала је „шок“ у Комитету и навела на закључак да Васа жели да остане у Америци.⁹⁴ Правила Комитета и заклетва коју су потписали сви студенти јасно су истицали обавезу повратка без обзира на исход школовања. Међутим, Комитет и Розалија Мортон нису располагали конкретним механизмима присиле који би омогућили да се ова обавеза спроведе у дело. Наиме, Комитет је деловао као приватна институција која је уз дозволу америчке владе организовала школовање српских студената у Америци. Решавање питања боравка на америчком тлу регулисано је у складу са америчким имиграционим прописима и на питање останка или одласка студената није могла утицати одлука Комитета. С друге стране, југословенске власти нису имале могућност већег утицаја на боравишни статус својих држављана у Америци, односно нису их могле присилити на повратак у домовину. Апел на лично поштење и одговорност, позивање на дату реч и преузете обавезе биле су једине мере које су у том смисли могле бити примењиване. Како се показало, у извесном броју случајева то није било довољно. Према речима америчке докторке, због оваквих случајева „поверење у интегритет српских обећања биће изгубљено“.⁹⁵

Незадовољство изабраним факултетом, предметом студирања или наметнутим ограничењима, примедбе у погледу смештаја, материјалног положаја и оптужбе за немаштину у којој се налазе, за злоупотребе њиховог боравка, искоришћавање и осветољубивост били су неки од разлога спорова па и отворених сукоба између Комитета односно докторке Мортон и студената.⁹⁶ Извесну оправданост неза-

---

у циљу стицања доктората. АЈ, 371-17, Писмо Р. Мортон посланику А. Тресићу Павичићу, 9. октобар 1924.

93 Ј. Т. Вилард је подсетио Тодоровића на обавезу да се врати у Србију и упозорио га да не предузима мере у циљу останка у Америци. АЈ, 371-17, Декан и председник одељења опште науке Ј. Т. Вилард (J. T. Willard, Vice President, Dean, Division of General Science) за С. Тодоровића, 8. децембар 1924.

94 АЈ, 371-17, Б. Вокер, секретарка Међународног српског просветног Комитета за посланика А. Тресића Павичића, 27. јануар 1927.

95 „confidence will be lost in the integrity of Serbian promises“. АЈ, 449-3-7, Розалија Мортон за конзула Павла Каровића, 7. јануар 1923.

96 АЈ, 66-452, Но. 2661, 13. септембар 1920. - Министарство просвете је известило да, на основу писма студената, „стање њихово није онако како се могло очекивати чак, изгледа, да је много горе но што се мисли“. АЈ, 66-452, П. Бр. 3616, Министарство просвете за Министарство иностраних дела, 9. јун 1920. Стив Окаревић је писао Посланству у Вашингтону да је сазнао да се поједини

довољства студената посланик Грујић је видео у материјалној оскудици и потреби да се обезбеди одређени месечни џепарац за најосновније ствари.⁹⁷ Ипак, он је укупне мере Комитета подржао поручивши да је „уверен да се Одбор искрено и ревносно заузима за наше студенте“, а жалбе појединих студената оценио је као неосноване. Како је у извештају Министарству иностраних дела навео, „неки су пошли овамо не зато да се у Америци школују и да озбиљно раде, него зато да о туђем трошку овамо дођу, мислећи да ће у овој богатој земљи доћи с мало труда до великих зарада“.⁹⁸ Покушај појединих студената да оснују удружење српских студената у САД-у постаје нови извор сукоба.⁹⁹ За др Мортон био је то покушај политичког и јавног активизма, за иницијаторе стварања удружења био је то начин узајамног помагања и подршке студената у Америци.¹⁰⁰

студенти налазе „у врло критичном материјалном стању тако, да су приморани и најординарније послове радити да би се поред студија могли издржавати“. АЈ, 371-17, Стив Окаревић из Детроита за Посланство у Вашингтону, 7. фебруар 1920; Петровић, „Наши студенти у Америци“, 189–192.

- 97 Жалбе на колеџе на којима су студенти смештени Грујић је одбацио као неоправдане, али је закључио да је студентима потребно бар 10 долара месечно. У писму Р. Мортон он наводи да јој је Мејбел Грујић већ скренула пажњу на то пре њеног одласка у Србију. АЈ, 371-17, Посланик С. Грујић за Р. Мортон, 21. фебруар 1920.
- 98 Грујић наводи да је један од студената који се жалио да гладује признао „да покушава да добије нешто више од Одбора ако се може“. Посланик је одбио препоруку МИД-а да чланови исељеничких колонија обиђу студенте истакавши: „наши овдашњи студенти треба да имају што мање веза са овдашњим нашим становништвом, и да сво време посвети искључиво своме школовању. Иначе они ће фатално запасти у страсти и интриге“. АЈ, 66-452, No. 2661, Посланство у Вашингтону за Министарство иностраних дела, административно одељење, 13. септембар 1920.
- 99 Иза покушаја оснивања удружења стајали су студенти Бруно Паитони и Илија Шакић. Бруно Паитони је упутио јавни проглас са образложењем својих намера. АЈ, 371-17-414, „Школским друговима Комитета др Р. Мортон и нашим људима у Америци“, без датума.
- 100 АЈ, 371-17-418, Писмо Б. Паитонија и И. Шакића Краљевском посланству у Вашингтону, без датума; АЈ, 371-17, No 8 С. Грујић за Кесити Мејсон (Cassity Mason) директора Кастрл школе у Њујорку, 5. јануар 1921; АЈ, 371-17-414, „Школским друговима Комитета др Р. Мортони и нашим људима у Америци“, без датума. - Неколико студената је подржало Паитонија и Шакића. Студент филозофије Крсто Ћосић је оптужио докторку Мортон за „злочиначки рад“, као и да је повела „страховиту кампању“ против студената који су хтели да оснују удружење „у чисто културном погледу“. Ћосић наводи да ти студенти „скапавају по улицама Њујорка“ и тражи да се пошаље српски доктор да провери укупно стање. АЈ, 66-452, Писмо Крсте Ћосића престолонаследнику Александру, 4. фебруар 1921; АЈ, 449-3-7, Препис, писмо Крсте Ћосића Генералном конзулату у Њујорку, 5. април 1921. Ж. Гавриловић је навео да је Мортон неправедно

У циљу решавања новонасталих проблема Комитет и Розалија Мортон су предузели извесне мере. Средином 1920. године докторка је затражила од студената обнову потписивања заклетве, од Београдског универзитета тражило се именовање југословенских чланова Комитета док се од владе Краљевине очекивало да упутити студентима писма охрабрења, као и уверење да их по повратку чека запослење.¹⁰¹ Последице ових сукоба су ипак биле видљиве. Свега годину дана од доласка прве групе студената у Америку Комитет је прекинуо сарадњу са 11 студената.¹⁰² Годину дана касније, у лето 1921, докторка Мортон је допутовала у Европу у потрази за информацијама о искуству других земаља са школовањем страних студената.¹⁰³ У Краљевини СХС је тражила подршку власти, као и интелектуалне елите. Упркос исказаној забринутости за стање у којем су се студенти налазили,¹⁰⁴ југословенске власти нису ускратиле подршку Розалији Мортон. Југословенска држава је стала иза пројекта америчке докторке од тренутка његовог покретања и то је потврђено кроз одлуке МИД-а 1919, као и кроз укључивање српских чланова у одбор Комитета 1920.¹⁰⁵ Да власти Краљевине СХС подржавају рад Комитета, потврђено је и одобрењем новчане помоћи у износу од 5.000 долара крајем 1921.¹⁰⁶ Од посебног значаја за др Мортон била је потпо-

---

избацила иницијаторе стварања удружења Бруна Паитонија и Шакића из Комитета. АЈ, 371-17, Писмо Ж. Гавриловића Посланству у Вашингтону.

101 АЈ, 371-17, Semi-Annual Report on the Yugoslav students studying in the United States of America, 24. новембар 1920.

102 АЈ, 66-452, No 2661, Посланство у Вашингтону за Министарство иностраних дела, административно одељење, 13. септембар 1920; АЈ, 66-452, Превод извештаја „The International Serbian Educational Commettee“ New York поднетог посланству у Вашингтону крајем јула 1920, о студентима с којима су прекинуте везе од стране тога одбора и разлози за то.

103 Morton, *A Woman Surgeon*, 330-335.

104 АЈ, 66-452, П. Бр. 3616, Министарство просвете за Министарство иностраних дела, 9. јун 1920; АЈ, 371-17-414, Пов. број 10595, Н. Пашић за Посланство у Вашингтону, 7. септембар 1921.

105 Српски чланови Комитета од 1920. до средине 1921. били су мајор Светислав Стефановић (лекар), Лазар Кнежевић из Министарства просвете, Александар Јовановић из Министарства пољопривреде, М. Зебић из Министарства трговине, Л. М. Петковић, директорка женске школе у Београду, професор Београдског универзитета свештеник Војислав Јањић. У Комитету је био и амерички конзул у Београду Кенет С. Патон. АЈ, 66-452, 12. мај 1921.

106 АЈ, 66-452, ДРБр. 163.134, 12. новембар 1921; АЈ, 371-17, Бр. 173454, Министарство финансија Краљевине СХС за Посланство у Вашингтону, 13. децембар 1921.

ра владике Николаја Велимировића.¹⁰⁷ Он је, поред вербалне, своју подршку пружио и кроз укључивање у српски односно југословенски део чланства Комитета.¹⁰⁸

Долазак неколико десетина младих људи у нову средину, после ратних страхота којима су били директно или посредно изложени, неминовно је носио изазове како за студенте тако и за оне који су овај долазак организовали. Ипак, упркос повременим разочарањима, успех појединих студената и похвале које су стизале са америчке стране у крајњем исходу су могле оправдати ангажман Розалије Мортон. Како је сама докторка закључила, имајући у виду да су у Америку дошли млади лошег здравља, са ратним траумама, „требало би да смо задовољни“.¹⁰⁹ Тако је Михајло Петровић био „изнад просека у погледу општег знања (...) сасвим поуздан, идеалан студент“.¹¹⁰ Стана Поповић и Ружица Аћимовић биле су међу најбољим студентима стоматологије у Бостону.¹¹¹ Миодраг Мршевић и Данило Будисављевић, према речима председника пољопривредног државног колеџа у Северној Каролини, „на све који су их упознали су оставили утисак младића изузетних особина чије је понашање без замерке“.¹¹² Вуку Ву-

107 Епископ Николај се током посете САД-у на пролеће 1921. сусрео са појединим студентима. Према речима докторке Мортон, епископ Николај јој је саопштио да је слично искуство са српским студентима било и у Великој Британији. AJ, 66-452, The International Serbian Educational Committee за Министарство просвете у Београду, 12. мај 1921.

108 Епископ Николај се као члан Комитета помиње новембра 1921. Поред њега, у Комитету су се као српски чланови налазили мајор Светислав Стефановић, Лазар Кнежевић, Александар Јовановић, М. Зебић, Л. М. Петковић, Војислав Јањић и амерички конзул у Београду К. Патон. Фебруара 1922. српски део чланова комитета чинили су: епископ Николај, професори са Београдског универзитета др Живојин Ђорђевић, др Павле Вујевић, др Чедомиљ Митровић, затим из Министарства пољопривреде Александар Јовановић, Лазар Кнежевић из Министарства просвете, Л. М. Петковић, директорка женске школе у Београду, и амерички конзул Патон. AJ, 74-72-8, 20. фебруар 1922.

109 Morton, *A Woman Surgeon*, 335.

110 „above the average in general intelligence (...) absolutly reliable, an ideal student“. AJ, 371-17, Универзитет у Сиракузи, извештај за Комитет, 5. новембар 1921.

111 AJ, 66-452, Последњи извештај Комитета 1924.

112 „impress all who came in contact with them here as young men of excellent character, whose conduct is above reproach“. AJ, 371-17, W. C. Riddick, president North Carolina State College of Agriculture and Engineering to Katharine S. Ward, secretary of the Committee, 17. November 1921. Две године касније, када су ова два студента изразила жељу да продуже боравак у Америци, мишљење декана колеџа у Северној Каролини било је мање похвално: „Страховито ми је жао због става ових младих људи (I regret more then I can say the attitude these young men are taking)“. AJ, 371-17, T. P. Harrison to Barbour Walker, secretary, 1. may 1923.

чинићу, с обзиром на уочен таленат, дозвољено је да похађа напредни ниво на Националној академији за дизајн (National Academy of Design) а његов рад нашао се и на изложби Академије.¹¹³ Нацрт Опере И. Ђорђевића, студента архитектуре, изабран је за изложбу коју је организовало друштво *Beaux Art Society*,¹¹⁴ док је Даница Аранђеловић са пољопривредног колеџа у Масачусетсу добила новчану награду за научни рад из ботанике.¹¹⁵

Трошкови школовања српских студената, према подацима Комитета, износили су око 250.000 долара.¹¹⁶ У погледу резултата школовања, како се наводи у последњем извештају Комитета, за дванаест студената „жалел“ што су их довели у Америку.¹¹⁷ Деветнаест студената је начинило „просечан“ успех, док је тридесет њих постигло „одличан успех у познавању Америчких прилика“.¹¹⁸ Према расположивим подацима, 25 студената је стекло дипломе америчких факултета, укључујући и Драгољуба Стојановића, студента који је дипломирао на Куби. У Краљевину СХС вратили су се дипломирани агрономи, инжењери, лекари, један архитекта, филолози.¹¹⁹ Намера добијања већег броја стручњака из области пољопривреде само је делимично реализована, јер је диплому са пољопривредних школа стекло свега осам студената. Неколицина која није успела да кру-

113 Вучинић је био, према извештају Академије, „један од студената који су највише обећавали“. АЈ, 371-17, National Academy of Design New York за Краљевско посланство у Вашингтону, 12. септембар 1922.

114 АЈ, 449-3-7, International Serbian Educational Committee, Forth Report, 1922. - Илија Ђорђевић је био и добитник две награде на такмичењима на факултету. АЈ, 371-17, Р. Мортон за посланика С. Грујића, 23. март 1922.

115 Докторка Мортон је истакла и примере Александра Милићевића са Универзитета у Тексасу, који је упркос болести показао успех и био именован за председника одељења бруцоша, и Милуна Лепосавића са истог универзитета, који је као студент медицине показао велики успех. АЈ, 371-17, Розалија Мортон за посланика С. Грујића, 10. јануар 1922. Даринка Младеновић и Љубомир Ђоковић су били, према оцени колеџа, „искрени, озбиљни студенти жељни да уче“. АЈ, 371-17, The Thomas W. Evans Museum and Dental Institute School of Dentistry University of Pennsylvania за Посланство у Вашингтону, 12. октобар 1923.

116 АЈ, 66-452, Последњи извештај Комитета 1924. Сама докторка Мортон је дала 12.000 долара за рад Комитета. АЈ, 371-17, АЈ, 371-17, Semi-Annual Report on the Yugoslav students studying in the United States of America, 24. новембар 1920; АЈ, 371-17, Бр. 305, Славко Грујић за Министарство спољњих послова, политичко одељење, 1. април 1921.

117 Они су оцењени као „агитатори и посве равнодушни према свему што им је Америка обећала“. АЈ, 66-452, Извештај Комитета за 1924. годину.

118 АЈ, 66-452, Извештај Комитета за 1924. годину

119 АЈ, 66-451, Последњи извештај Комитета 1924.

нише школовање дипломом, према речима школских управа појединих колеџа и факултета, ипак је стекла довољно знања и вештина које су са успехом могли да примене у циљу унапређења привредних и друштвених прилика у својој домовини.¹²⁰ Више од двадесет студената није успело да заврши факултет.¹²¹ Разлози су били многоструки. Трауме преживљене током ратних година, носталгија, осећање усамљености и здравствени проблеми утицали су на постигнуће и испуњавање школских обавеза појединаца.¹²² Свакако најдрастичнији пример био је случај ученице Персиде Младеновић, која је после дијагностификовања тешке болести, услед постоперативних компликација преминула.¹²³ Недовољно ангажовање, немогућност да се одговори захтевима наставе и сукоб са Комитетом утицали су на повратак једног броја студената у домовину.¹²⁴

Исходи

Боравак у Америци неминовно је, у мањој или већој мери, оставио траг на младим људима који су добили прилику да своје студентске године проведу на америчким високим школама. Стицање нових знања, учење језика и искуства стечена вишегодишњим животом у једној средини остављају простор и слободу за овакав закључак. Свакако је тешко одредити или препознати степен утицаја америчке средине на студенте. Ипак, ако се и не може без посвећеног праћења живо-

120 Петар Мартиновић, студент пољопривреде, и Лепосава Станковић нису успели да дипломирају али су добили писма препоруке својих факултета. АЈ, 66-451, Последњи извештај Комитета 1924.

121 АЈ, 66-451, Последњи извештај Комитета 1924.

122 Петар Мартиновић, иначе добар студент, због болести није успео да заврши факултет. Мартиновић је био студент пољопривреде на колеџу Вејл и Универзитету у Сиракузи. Наглашено је да је био члан братства Гама Алфа Епсилон, у коме су се налазили само најбољи ђаци. АЈ, 66-452, Final Report, 1924.

123 АЈ, 449-3-7, Forth Report ISEC-а 1922; АЈ, 449-3-7, Resume of Persida Mladenovich's life in America.

124 Зора Ибровац, због немогућности да одговори наставним задацима на студијама стоматологије који су укључивали и дисекцију зубног нерва, одлучила је да напусти студије. Др Мортон је, тражећи објашњење за овај неуспех, изјавила да је Зора била „warshoked“. АЈ, 66-452, Комитет за образовање српских студената за Министарство просвете Краљевине СХС, 12. мај 1921. Опет, због немогућности да наставе студије на медицинском факултету, студенткиње Анђелија Илић и Милица Вељић су се одлучиле на повратак и наставак школовања у Србији. АЈ, 371-17-35; АЈ, 66-452, Превод извештаја The International Serbian Educational Committee поднет посланству у Вашингтону крајем јула 1920 о студентима с којима су прекинуте везе од стране тог одбора и разлози за то.

та појединаца извести закључак у том смислу, онда је свакако могуће рећи да је тај утицај постојао, као и да је оставио траг на оне који су му били изложени. Мршевић је закључио: „од тренутка када сам ступио на овај колеџ променио сам поглед на живот“,¹²⁵ док је Илија Петровић, истина са извесним поетским заносом, приметио: „мој Њујорк, моја велика варош што ми је постала и ближом и рођенијом него и једно друго место на свету“.¹²⁶ Докторка Мортон је, може се рећи, са поносом указивала на промене које је произвео боравак у САД-у. Начин живота, уређења дома, али и размишљање, вредносни ставови били су својеврсни одраз онога што је, по њеним запажањима, усвојено током боравка у Америци.¹²⁷ Поред утицаја на појединца, још је теже препознати посредан утицај америчке на локалну средину, посебно онај који би излазио из оквира микросредине у којој су деловали ови млади људи након повратка у земљу. Розалија Мортон помиње ангажовање у Англо-југословенском клубу, који је уласком америчких ђака преименован у Англо-амерички југословенски клуб.¹²⁸ Оно што се са сигурношћу може рећи јесте да су бар неки од њих у пракси спровели идеју читаве акције и применом стечених знања оставили траг у домену професија којима су се бавили. То је свакако тачно за доктора денталне хирургије Љубомира Ђоковића, који постаје декан Стоматолошког факултета и иницијатор будућег развоја стоматологије у Југославији.¹²⁹ Своје место у научном, привредном, културном животу југословенске државе нашли су и други дипломци. Како наводи Мортон, дипломирани лекари су постављени на позиције специјализаната, зубари су замољени да раде у клиникама за школску децу и у војним клиникама.¹³⁰ Једна студенткиња је основала хемијску лабораторију, друга је водила апотеку. Међу студенткињама су биле и директорка школе, професорке, експерти за бригу о деци, саветнице за добротвор-

125 „since I came in this college I change my views about the life“. АЈ, 371-17, Писмо М. Мршевића Розалији Мортон јануар 1922.

126 I. M. Petrović, „Vesti s one strane. Epilog“, *Nova Evropa*, knjiga dvanaesta, od 1. jula do 31. decembra 1925, (Zagreb, 1925), 303.

127 Morton, *A Woman Surgeon*, 340, 342.

128 *Исто*, 344–345.

129 Љубомир Ђоковић (1897–1985) као ђак је учествовао у повлачењу преко Албаније током Првог светског рата, средњу школу је завршио у Француској. После завршеног факултета у САД-у завршио је специјализацију у Београду. Именован је за првог декана Стоматолошког факултета 1950. Носилац је Албанске споменице и Легије части. *Српски биографски речник* 3, Д–З, (Нови Сад, 2007), 507–508.

130 Morton, *A Woman Surgeon*, 341.

ни рад.¹³¹ Појединци су били ангажовани при државним здравственим институцијама,¹³² у сектору пољопривреде¹³³ и у оквиру финансијских и привредних субјеката.¹³⁴ Отвореност средине и спремност државе да прими и прихвати америчке дипломце по свему судећи су постојали.¹³⁵ И студенти који су се током студија разишли са Комитетом оставили су траг у будућем развоју југословенске државе. Илија Петровић, који је дипломирао књижевност на Колумбији, наставио је каријеру у Краљевини Југославији.¹³⁶ Један од иницијатора стварања удружења српских студената у Америци Бруно Паитони, после студија у Француској и ангажовања у привреди социјалистичке Југославије, постаје управник луткарског позоришта у Задру.¹³⁷ С друге стране, снага при-

131 Даница Аранђеловић се запослила у државној пољопривредној експерименталној станици, Мара Николић је радила у болничкој социјалној служби, Даринка Младеновић, Стана Поповић и Ружица Аћимовић су саставиле индексирани каталог модерних метода примењених на америчким клиникама. Једна студенткиња је радила у осигуравајућој кући, друга је водила јуниорски Црвени крст. Morton, *A Woman Surgeon*, 343. Даринка Младеновић, Стана Поповић, ангажоване у школској поликлиници у Београду, и Ружица Аћимовић, са школске поликлинике у Загребу, помињу се и као стипендисткиње Рокфелерове фондације у Краљевини СХС. Dugac, *Protiv bolesti i neznanja*, 92–93.

132 Милун Лепосавић је постао стручњак за болести туберкулозе, Лука Ђурић је радио као хирург. Morton, *A Woman Surgeon*, 343–344.

133 Morton, *A Woman Surgeon*, 344.

134 Милош Змејановић, после стицања дипломе из економије, вратио се у Србију и запослио у Standard Oil Company. AJ, 66-452, Декан Вортон школе за финансије и трговину Е. Џонсон за Министарство трговине Краљевине СХС, 22. април 1924. Миле Јефтић је ангажован као електроинжењер, тројица су постали финансијски експерти. Morton, *A Woman Surgeon*, 344.

135 Министарство здравља и Министарство просвете су показали интерес за пријем америчких дипломаца и њихово укључивање у здравствене, односно просветне установе. У писму југословенском посланику у Вашингтону А. Тресићу Павичићу докторка Мортон је изразила задовољство чињеницом да је већина студената добила место при влади. Такође наводи да је осталима помогла да се повежу са лицима која би им могла помоћи. AJ, 371-17, Розалија Мортон за А. Тресића Павичића, 9. октобар 1924.

136 Петровић је дипломирао енглески на Колумбији 1923, радио је као наставник Треће мушке гимназије. Као корисник стипендије Међународног института за наставнике Универзитета Колумбија којом је располагало Министарство пољопривреде, Петровић је боравио у Њујорку 1928/1929. и том приликом је докторирао. Gašić, *Beograd u hodu*, 195–196. О стваралаштву Петровића опширније у: Кринка Видаковић Петров, *Од Балкана до Тихог океана. Култура и књижевност српских исељеника у САД*, књига друга, (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2014), 136–170.

137 Илија Шакић и Бруно Паитони, после прекида сарадње са Комитетом, нашли су привремено запошлење у Америци. Убрзо су ипак напустили САД. AJ, 371-17-418, Писмо Б. Паитонија и И. Шакића посланству у Вашингтону, без датума; AJ,

влачности Америке (или непривлачности повратка и живота у старој домовини) била је сувише јака за појединце који су своју судбину привремено или заувек везали за Нови свет.¹³⁸ Што се тиче искуства организованог школовања српских ђака у Америци у међуратном периоду, оно је остало, бар у овој форми, ограничено на ову групу студената.¹³⁹ Комитет је формално престао да постоји 1925. године и поред сталног занимања докторке Мортон за српске студенте. Сличних иницијатива и покушаја довођења већих група студената у Америку у годинама између два рата није било, свакако не у овом облику и обиму.

*Српски студенти у Америци*¹⁴⁰

Име и презиме	Место порекла/пребивалиште	Место студирања	Исход школовања у Америци
Милица Алексијевић	Београд	Alabama College for Women (Montgomery, Alabama); University of Pennsylvania	јуна 1922. вратила се у Србију

371-17-424; Teodora Vigato, „Počeci lutkarstva u Zadru”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No 53, 2011, 359–385.

138 Ваца Тривановић, Вук Вучинић, Милан Биљчевић, Драгољуб Стојановић су неки од оних који ће свој живот везати за простор Америке. Биљчевић, ангажован у хрватском напредном (комунистичком) покрету у САД-у, после Другог светског рата ће се вратити у Југославију. Datum pristupa 6. 9. 2019, proleksis.izmk.hr/12269/

139 Рокфелерова фондација је давала стипендије за усавршавање лекара и медицинских сестара. Појединцима је омогућен боравак на америчким универзитетима, док су посебно место чиниле стипендије за школовање унутар матичне државе. Dugas, *Protiv bolesti i neznanja*, 89–102. Појединачних одлазака на студије у Америку је било, путем стипендија или приватном иницијативом.

140 У документима се за поједине студенте наводе другачији подаци о месту порекла па су стога наведена оба податка. Такође, поједини студенти наводили су место тренутног пребивалишта а не место порекла. (AJ, 371-17, Complete list of the 61 young men and women brought to America by the International Serbian Educational Committee Inc. and the educational institutions they attended; AJ, 371-17, Students under ISEC, April 1922; AJ, 66-452, Final Report 1924; AJ, 371-17, List of Students according to Status and Colleges, 23. novembar 1920; 66-452, Превод извештаја The International Serbian Educational Committee у Њујорку поднетог посланству у Вашингтону крајем јула 1920, о студентима с којима су прекинуте везе од стране тог одбора и разлици за то). За поједине студенте (Бруно Паитони, Милан Биљчевић) преузети су подаци из: Vigato, *Počeci lutkarstva u Zadru*, 362; Datum pristupa 6. 9. 2019, proleksis.izmk.hr/12269/

Даница Аранђеловић	Београд	North Carolina State Normal and Indus College (Greensborough, North Carolina); Massachusetts Agricultural College; University of Main (Maine)	дипломирала на Универзитету Мејн (BC in Agriculture)
Ружица Аћимовић	Врање	Hastings College (Hastings Nebraska); Smith College; Tufts Dental College (Boston, Massachusetts)	дипломирала стоматологију на колеџу Тафтс
Миленко Билић	Ваљево	Vail Agricultural School (Lyndanville, Vermont); Worcester Polytechnic School; Princeton University	на Принстону стекао диплому грађевинског инжењера
Милан Биљчевић	Вуковар (Илок)	University of West Virginia; Princeton University	напустио студије 1922. и отишао да живи код рођака у Филадельфији
Данило Будисављевић	Кореница	National University Havana (Cuba); North Carolina State College of Agriculture and Engineering, (Raleigh, North Carolina)	дипломирао на факултету Сев. Каролина стекао звање BC in Agriculture
Милица Вељић	Крушевац	Hannover College (Hannover, Indiana); University of Vermont	вратила се у Србију 1920. у намери да ту настави студије медицине
Вук Вучинић	Никшић	National Academy of design, NYC; Beaux Arts School, NYC	успешно окончао похађање Академије
Ружица Васић	Београд	YWCA	удала се и остала у САД-у
Живан Гавриловић	Чачак	Iowa State Agricultural College (Amez. Iowa); Columbia University, NY	прекинуо сарадњу са Комитетом 1921, остао у Америци
Јелена Гргић	Београд	Sweetbriar College (Sweetbriar, Virginia); University of Virginia; University of Pennsylvania	јуна 1922, вратила се у Србију

Олга Димитријевић	Београд	North Carolina State Normal and Indust. College; Wellesley College, Massachusetts	није дипломирала, вратила се у Србију 1921.
Загорка Добросављевић	Београд	University of West Virginia (Morgantown, West Virginia)	напустила факултет, вратила се у Србију 1922.
Милорад Дражић	Београд	University of Texas (Austin, Texas)	прекинуо контакт са Комитетом, остао у Америци
Љубомир Ђоковић	Ивањица	Cutler School, New York; University of Pennsylvania	дипломирао, стекао звање доктора денталне хирургије
Илија Ђорђевић	Зајечар	Stevens Institute Technology; Massachusetts Inst. of Technology	дипломирао и добио звање MS in Architecture
Сташа Ђорђевић	Београд	Gulfort Military Academy (Gulfort, Missisipi)	прекинуо студије, 1920. вратио се у Србију
Лука Ђуричић (Ђуровић)	Ужице	Hamlin University, St. Paul (Minnesota); University of California	напустио студије
Вера Живковић	Београд	Hastings College (Hastings, Nebraska)	није завршила студије
Милош Змејановић	Земун	Vail Agricultural School (Lyndonville, Vermont); University of Pennsylvania	дипломирао на факултету за финансије и трговину Универзитета у Пенсилванији
Зора Ибровац	Београд	Florida State College (Tallahassee, Florida); University of Pennsylvania	вратила се у Србију маја 1921, после неуспешног студирања
Анђелија Илић	Београд	Hannover College (Hannover, Indiana); University of Vermont	прекинула студије вратила се у Србију 1920.
Вера Илић	Петровац	Westhampton College of Women (Richmond, Va)	прекинула студије 1920, вратила се у Србију
Душан Илић	Крушевац	Florida State University (Gainesville, Florida); Agricultural College of Maryland	прекинуо сарадњу са Комитетом, изјавио 1920. да се не враћа у Србију

Милена Илић	Крушевац?	Randolph Macon College (Lynchburg, Va); Bernard College, NYC	дипломирала и вратила се у Србију 1922.
Божидар Јанковић	Приштина (Крагујевац)	University of Virginia (Charlottesville, Va); Storrs Agricultural College of Connecticut; NY School of Industrial Art	неуспешан на факултету, 1923. изјавио да не жели да се врати у Србију
Миодраг Јелисијевић		Vail Agricultural School (Lyndonville, Vermont); Worcester Polytechnic Institute; New York University	оптужен да је фалсификовао документа, вратио се у Србију 1921.
Миле Јефтић	Слатина	Stevens Institute of Technology, University of Vermont (Burlington, Vermont)	дипломирао (BS in Electric Engineering)
Сабинка Јефтић	Београд	Converse College (Spartanburg, South Carolina)	дипломирала, специјализирала историју и књижевност
Света (Цвета) Јовановић	Београд	Alabama College for Women (Montgomery, Alabama)	није окончала студије, вратила се у Србију 1920.
Марија Јовановић	Крагујевац	University of West Virginia (Morgantown, West Virginia); Mount Holyoke College (South Hadley, Massachusetts); American International College (Springfield, Massachusetts)	јуна 1922. вратила се у Србију
Олга Јосиповић	Београд	South Western Louisiana Institute	вратила се у Србију без дипломе, поново емигрирала у САД
Љубиша Крстић	Бољевачка	Vail Agricultural School (Lyndonville, Vermont); University of Vermont (Burlington, Vermont)	после неуспешних студија вратио се у Србију септембра 1921.
Милун Лепосавић	Чачак	Alma College (Alma Michigan); University of Georgia; University of Texas (Austin Texas)	дипломирао, стекао звање доктор медицине

Петар Мартиновић	Подгорица	Vail Agricultural School (Lyndonville, Vermont); Massachusetts Agriculture College; University of Syracuse	није дипломирао, добио потврду о стеченом знању из агрономије
Александар Милићевић	Београд, Скопље	Alma College (Alma Michigan); University of Texas, (Austin, Texas)	дипломирао (грађевинарство)
Илија Мимовић	Андријевица	Hamlin University, St. Paul (Minnesota); University of California	јуна 1922. вратио се у Србију
Даринка Младеновић	Београд Смедерево	Rollins College (Winter Park, Florida); University of Pennsylvania (Philadelphia, Pennsylvania)	дипломирала и добила звање доктор денталне хирургије
Лепосава Младеновић	Београд	Randolph Macon College (Lynchburg, Va); Bernard College, NYC	дипломирала и вратила се у Србију 1922.
Персида Младеновић	Скопље	Rollins College (Winter Park, Florida); Vassar College (Poughkeepsis, NY)	преминула 18. 1. 1922, сахрањена у САД-у
Миодраг Мршевић	Ужице	National University, Havana (Cuba); North Carolina State College of Agriculture and Engineering (Raleigh, North Carolina)	дипломирао (BC in Agriculture)
Марија Николић	Лапово	The Castle School, Tarrytown?-On-Hudson, NY	јуна 1922. вратила се у Србију
Борисав Оклобџија	Сарајево	Vail Agricultural School (Lyndonville, Vermont); Massachusetts Agricultural College	након неуспешног студирања вратио се у Србију 1922.
Бруно Паитони	Задар	Vail Agricultural School (Lyndonville, Vermont); Clark College (Worcester, Massachusetts)	прекинуо контакт са Комитетом, напустио САД 1924.
Драгиша Перишић	Ивањица	Rollins College (Winter Park, Florida); University of Pennsylvania	дипломирао на факултету за трговину и финансије

Добрила Петковић	Београд	Greenpoint Hospital (Brooklyn, NY)	студије медицине завршила у Паризу, у САД-у боравила на специјализацији
Илија Петровић	Београд	Trinity College (Hartford, Conn); Columbia University (NY)	дипломирао
Драгица Поповић	Београд	Converse College (Spartanberg, South Carolina)	дипломирала, специјализирала биологију
Драгомир Д. Поповић	Пожаревац	Bucknell University, Lewisburg (Pennsylvania)	прекинуо контакт са Комитетом, покренуо процедуру добијања америчког држављанства
Михаило Поповић	Његуши Подгорица	National University Havana (Cuba); University of Syracuse	дипломирао BC in Agriculture cum laude
Стана Поповић	Београд	Hastings College (Hastings, Nebraska); Smith College; Tufts Dental College (Boston, Massachusetts)	дипломирала стоматологију на Тафтсу
Загорка Профировић	Београд	Hastings College (Hastings, Nebraska)	није дипломирала, вратила се у Србију
Лепосава Станковић	Београд	Randolph Macon Institute (Danville, Va); H. Sophie Newcombe Memorial College (New Orleans)	није дипломирала добила потврду о успеху из појединих предмета
Миливоје Стефановић	Ниш пребивалиште Београд	Wabash College (Crawfonsville, Indiana)	после неуспеха на студијама вратио се у Србију 1920.
Аранђел Стоиљковић	Лесковац	Florida State University (Gainesville, Florida); Cornell University (Ithaca, NY)	дипломирао (BC in Agriculture)
Драгољуб Стојановић	Лесковац	National University Havana (Cuba)	дипломирао на пољопривредном факултету у Хавани
Србољуб Тодоровић	Крагујевац	University of West Virginia; Princeton Univ.	дипломирао и стекао звање доктора наука

Бранислав Трајковић	Београд	Cornell University (Ithaca, NY)	оженио се и прекинуо сарадњу са Комитетом
Васа Тривановић	Загреб	National University Havana (Cuba); University of Florida; University of Maryland, College Pk (Maryland)	дипломирао (BC in Agriculture)
Крста Ћосић	Чачак	Vail Agricultural School (Lyndonville, Vermont); Clark College (Worcester, Massachusetts); Cornell University (Ithaca, NY)	од маја 1921. није под надзором Комитета
Илија Шакић	Удбина	Vail Agricultural School (Lyndonville, Vermont); University of Vermont	прекинуо сарадњу са Комитетом, напустио САД 1924.

Резиме

Захваљујући ангажовању докторке Розалије Мортон, америчке школе непосредно после Првог светског рата постају отворене за један број српских ђака из Краљевине СХС. Америчка докторка добро је увиђала значај образовања за развој једне земље, а посебно оне која се суочавала са трагичним последицама ратних година. Њена иницијатива је добила, може се рећи очекивано, пуну подршку званичника југословенске државе имајући у виду да је школовање на страним универзитетима било део просветног искуства у српском друштву. С обзиром на значај пољопривреде за будући развој земље, приоритет је дат школовању српских студената на америчким пољопривредним колеџима, али је неколицина ђака упућена и на студије архитектуре, медицине, уметности. Једнака могућност школовања пружена је кандидатима оба пола. Студирање у Америци је увело српске ђаке у свет америчке стварности, а њихов боравак је био обележен новим искуствима, сазнањима, али и изазовима. Упркос повременим разочарањима и искушењима, резултати школовања већине студената су оправдали напоре докторке Мортон. Њиховим школовањем отворена је перспектива за лични напредак, створене су могућности примене стечених знања и отворени нови простори за просветну и културну сарадњу.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije: Kraljevsko poslanstvo u Vašingtonu (371); Generalni konzulat u Njujorku (449); Ministarstvo prosvete (66); Dvor (74).
- Gašić, Ranka. *Beograd u hodu ka Evropi. Kulturni uticaji Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918–1941*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2005.
- Dimić, Ljubodrag. *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, knj. III, Beograd: Stubovi kulture, 1996.
- Dugac, Željko. *Protiv bolesti i neznanja, Rockefellerova fondacija u međuratnoj Jugoslaviji*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.
- Kraljic, John. "The Croatian Section of the Communist Party of the United States and 'United Front': 1934–1939". *Review of Croatian History* No 1, 5/2009, 137–167.
- Milanović, Jasmina. "Mejbel Grujić i Delfa Ivanić. Dobročiniteljke srpskog naroda". *Istorija XX veka* 1/2014, 9–26.
- Milanović, Jasmina. „Uloga porodice Grujić u Velikom ratu“. *Srbi i Prvi svetski rat 1914–1918*, zbornik radova, 555–568. Beograd: SANU, 2015. doi: 10.29362/ist20veka.2014.1.mil.9-26
- Mitrović, Andrej. *Srbija u Prvom svetskom ratu*. Beograd: Službeni glasnik, 2014.
- More, Ellen S. „A Certain Restless Ambition'. Women Physicians and World War I". *Amercan Quarterly* 41:4 (1989), 636–660. doi: 10.2307/2713096
- Morton, Rosalie Slaughter. *A Woman Surgeon. The Life and Work of Rosalie Slaughter Morton*. New York: Frederick A. Stokes Company, 1937. doi: 10.1056/nejm193706242162521
- Petrović, I. M. „Naši studenti u Americi“. *Nova Evropa*, knjiga treća od 16. avgusta do 31. decembra 1921, 189–192. Zagreb, 1921.
- Petrović, I. M. „Vesti s one strane. Epilog“. *Nova Evropa*, knjiga dvanaesta od 1. jula do 31. decembra 1925, 302–305. Zagreb, 1925.
- Radić, Radmila. *Vojislav Janjić (1890–1944) sveštenik i političar. Pogled kroz analitički prozor*. Beograd: INIS, 2018.
- Radojević, Mira. *Srpski narod i jugoslovenska kraljevina 1918–1941*, prvi tom: Od jugoslovenske ideje do jugoslovenske države. Beograd: Srpska književna zadruha, 2019.
- Simonović. Tomislav R. *Džon V. Frotingam, zaboravljeni srpski dobrotvor*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2018.
- Sinovčić, Š. I. „Studiranje u U.S.A.“ *Nova Evropa*, knjiga jedanaesta, od 1. januara do 30. juna 1925, 158–160. Zagreb, 1925.
- Solomon, Barbara Miller. *In the Company of Educated Women. A History of Women and Higher Education in America*. New Haven and London: Yale University Press, 1985.

- Trgovčević, Ljubinka. „Školovanje srpske omladine u emigraciji 1916–1918“. *Istorijski časopis* 42/43, (1995/1996), 1997, 147–167.
- Trgovčević, Ljubinka. *Planirana elita. O studentima iz Srbije na evropskim univerzitetima u 19. veku*. Beograd: Istorijski institut, 2003.
- Trgovčević, Ljubinka. „Mabel Grujić – An American in Serbia Contribution on Her Humanitarian Work during the World War One“. *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, ed. Ljubinka Trgovčević, 311–325. Belgrade: Faculty of Political Science - University of Belgrade, 2008.
- Vigato, Teodora. „Počeci lutkarstva u Zadru“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No 53, 2011, 359–385. doi: 10.21857/mzvktxn9
- *Pravda*, Beograd 1919. (cyrillic)
- hoover.archives.gov
- Women physicians 1850s–1970s, Drexel University College of Medicine. Archives&SpecialCollections,xdl.drexelmed.edu/viewer.php?object_id=1163&t=womenmd
- Datum pristupa 6. 9. 2019. proleksis.izmk.hr/12269/

Summary

Vesna Đikanović

A Stake in the Future – the Education of Serbian Students in America 1919–1924

ABSTRACT: The paper follows the education of a group of Serbian students in the United States shortly after the end of World War I, thanks to the involvement of an American, Dr. Rosalia S. Morton. Efforts to implement educational cooperation, the experience and results of schooling in America, the perception of the role of the individual in the process of modernization of the country of origin, personal engagement, and the openness of the Serbian and Yugoslav society to influence from outside, are the subject of analysis.

KEY WORDS: Rosalia S. Morton, Serbian Students, American College/University, International Serbian Educational Committee, United States of America, Cuba, Serbia, Kingdom of SHS

Thanks to the involvement of Dr. Rosalia Morton, American schools became open to a number of Serb students from the Kingdom of SHS just after World War I. The American doctor recognized the importance of education for the future development of a country, especially one that was facing the tragic consequences of the war years. Expectedly, Dr. Morton's initiative received the full support of Yugoslav officials, given that education at foreign universities was part of the educational experience in Serbian society. Given the recognized importance of agriculture for the future development of the country, priority was given to the education of Serbian students at US colleges specializing in agriculture, but a few students were also directed to study architecture, medicine, and the arts. Equal educational opportunities were offered to candidates of both sexes. Studying in the United States introduced Serbian students to the world of American reality, and their stay was marked by new experiences, insights and challenges. Despite the occasional disappointments and temptations, the results of most students' schooling can be said to have justified the efforts of the American doctor. Their education opened perspective for personal progress, created opportunities for applying their acquired knowledge, and opened new spaces for educational and cultural cooperation.